NADER BEKEKEN

DANKBAAR GEREFORMEERD

11

JAARGANG 32
NOVEMBER 2025

WOORD & WERELD MAGAZINE

Israël

- Het verbondsvolk en de heidenvolken
- Klein staatje op het wereldtoneel
- Israëlvisies

THEMANUMMER

Redactioneel

Israël is volop in het nieuws. Zowel in de politiek als in de kerk worden hevige debatten gevoerd over de plaats van Israël. Op het moment dat ik dit schrijf is er een staakt-het-vuren van kracht tussen Israël en Hamas, dat tot stand is gebracht door de Amerikaanse president Donald Trump. We zijn getuige geweest van zijn persoonsverheerlijking. Hij liet het zich allemaal welgevallen: het applaus in de Knesset, de loftuitingen van wereldleiders in Sharm-el-Sheikh, de fotosessies voor de daar aanwezige journalisten.
In het dagblad *Trouw* (15 oktober, p. 2) wierp de columnist de intrigerende vraag op hoe het toch zover heeft kunnen komen dat we van dit soort gedrag getuige zijn.
Wijzend op het gedachtegoed van de Zweedse publicist Carl Cederström komt ze met een interessante analyse. Trumps bokitogedrag (het jezelf op de voorgrond stellen en op de borst slaan) hoeft ons niet te verbazen. Dit heeft te maken met het geluksideaal van de jaren zestig van de vorige eeuw. De tijd van de hippies, de studentenprotesten, van de pil en vrije seksuele moraal. Vanaf die tijd werd het ideaal van zelfontplooiing gepredikt. Authentiek zijn werd de hoogste norm. En het recht op (seksueel) plezier kreeg alle ruimte. Die ontwikkeling schiet nu door. En precies dáárvan zijn wij getuige. Bij Trump – maar niet alleen bij hem – kijk je in de spiegel van waar die gedachte je brengt als mens.

Hoe ánders is de ontwikkeling in het verlossingsplan dat God begon met Abraham. Het liep via Abraham, Isaak en Jakob uit op de geboorte van de Messias. En sinds de uitstorting van de Heilige Geest werd duidelijk dat alle volken mogen delen in het heil, dat precies het tegenovergestelde bewerkt van het geluksideaal van de jaren zestig: we leren het af om onszelf te aanbidden, en leren om de God te aanbidden die in zijn Zoon verlossing bracht, zowel voor Joden als niet-Joden.

Dit themanummer gaat over Israël. We hopen dat de inhoud stimuleert om het gesprek over de plaats van Israël in Gods heilsplan op een goede manier te voeren.

Pieter Boonstra

INHOUD

378 **REDACTIONEEL**
PIETER BOONSTRA

379 **SCHRIFTLICHT**
Baas van de wijngaard
YOOEUN SEONG

382 **ACTUEEL**
Over Israël gesproken …
HUIB WILSCHUT

386 **THEMA**
- Israël sinds 1948: Omringd, maar Niet Overwonnen
  AAD KAMSTEEG
- Gods verbondsbeloften voor Israël vandaag
  SIPKE ALSERDA

396 **WOORDWAARDE**
Liever dan een vrouw?
EGBERT BRINK

399 **COLUMN**
Waarheid en leugen
RUFUS POS

400 **LIED**
Uit een vreemde stal
JOHAN KLEIN

402 **TERUGBLIK**
Nadere uitwerking nodig
PIETER BOONSTRA

404 **GELEZEN**
- Hulpmiddel voor het gesprek tussen Joden en christenen
  ROB VAN HOUWELINGEN
- Israël met een vraagteken
  ROB VAN HOUWELINGEN
- Israël en de Romeinenbrief
  HANS VAN DEN HERIK

415 **UIT ANDERE BLADEN**
- Spagaat
- Steun en kritiek
  KEES VAN DIJK

420 **GEDICHT**
Joodsch kind. Henk Fedder
BAUKE SELDENTHUIS

TEKST
YOOEUN
SEONG

BEELD
NATIONAL
GALLERY OF ART

Baas van de wijngaard

Toen zei de eigenaar van de wijngaard: "Wat moet ik doen? Ik zal mijn geliefde zoon naar hen toe sturen, voor hem zullen ze toch wel ontzag hebben."

(Luc. 20:13) ▸

Augustin Hirschvogel, *De gelijkenis van de onrechtvaardige pachters*

Israël was hun speelveld, hun wijngaard. En nu moeten ze als wijnboeren toekijken hoe de erfgenaam hun land binnenkomt

Iemand vertelde eens over zijn ervaring in een gemeente waar hij als vakantieganger binnenkwam. Hij koos een willekeurige plek in de zaal, maar werd kort daarna aangesproken door een broeder. Die verzocht hem vriendelijk ergens anders te gaan zitten, omdat hij toevallig op zijn vaste plek zat. Je voelt dat hier iets niet klopt: dat mensen soms denken dat ze ergens recht op hebben en claimen dat iets van hen is, terwijl dat niet zo is.

Zoiets komen we ook tegen in de gelijkenis van de Here Jezus in Lucas 20. De eigenaar van de wijngaard verhuurt zijn grond aan de wijnbouwers en gaat voor geruime tijd op reis. We weten niet hoe lang hij weg is, maar als hij terugkomt is de oogst ondertussen binnengehaald. Hij stuurt zijn knecht naar de wijnbouwers om een deel van de opbrengst op te halen.

Onrechtvaardig?

Maar er is een probleem. Tijdens de afwezigheid van de eigenaar zijn de wijnbouwers gaan denken dat zij maar beter de baas over de akker konden zijn. In hun ogen is de eis van de eigenaar onrechtvaardig. Zij voeren al het zware werk uit, terwijl de eigenaar zonder intensieve arbeid aan de opbrengsten kan komen. *Wij werken en jij verdienen? Dat is oneerlijk!* Ondanks de pogingen van de eigenaar om de opbrengst op te halen, houden de boeren hun poot stijf. Ze draaien de rollen om: ze gedragen zich als baas over de wijngaard en doen alsof ze het recht hebben het land te bezitten.

Op het eerste gezicht lijkt hun situatie sympathiek. Denk aan arbeiders in Zuidoost-Azië die zonder gepaste vergoeding overuren maken in een dichtgetimmerde fabriek. Degenen die daar profijt van hebben zijn niet zij die zweten voor hun werk, maar de eigenaar van het bedrijf en de consumenten in het Westen. Of denk aan stakingen waarbij werknemers protesteren voor betere lonen en werkomstandigheden. Mensen eisen rechtvaardig behandeld te worden. Zo'n rechtvaardige behandeling is ook Bijbels.

Tegelijk zet de gelijkenis ons aan tot nadenken. Er staat nergens dat de arbeiders onrechtvaardig zijn behandeld. De eigenaar eist zijn deel, staat er. Hij vraagt niet meer dan wat nodig is. Blijkbaar is dat ook de afspraak die ze met elkaar hebben gemaakt. De eigenaar krijgt zijn deel en de arbeiders mogen hun deel van de opbrengst houden.

Geleend

Van onrecht is hier dus geen sprake. Wat is het dan? Jezus vertelt deze gelijkenis met het oog op de schriftgeleerden en de hogepriesters. Die waren zeer ontevreden over het optreden van Jezus. Zij waren hooggeleerde mensen met goede opleiding en jarenlange studies. Ze genoten van hun positie in Israël. Mensen keken tegen hen op. Israël was hun speelveld, hun wijngaard. En nu moeten ze als wijnboeren toekijken hoe de erfgenaam hun land binnenkomt. De hele schare loopt achter hem aan. Ze voelen zich ongemakkelijk. Of erger, ze worden jaloers en vijandig tegenover hem. De zoon van een timmerman uit Nazaret die op handen wordt gedragen? Hij is hun een doorn in het oog. Een eenvoudige steen die, naar hun idee, maar beter van de akker kan worden verwijderd. Dan zouden ze die weer kunnen veroveren.

De wijnboeren in de gelijkenis denken dus dat zij de baas zijn over het veld, terwijl ze de grond hebben geleend. Ze mogen die beheren, goed voor de aarde zorgen en genieten van de vruchten, maar niet doen alsof zij de eigenaars

zijn. Ze zouden juist blij moeten zijn met de eigenaar die hun het stuk grond te leen geeft!

De eigenaar stuurt een van zijn knechten naar de boeren om zijn deel te krijgen. Maar de wijnbouwers hebben daar geen zin in. Ze slaan de knecht bont en blauw, en jagen hem de wijngaard uit. Bijzonder is de reactie van de eigenaar. Hij had meteen vanaf het begin zijn vuist kunnen tonen. Met geweld de arbeiders op hun plek zetten en het erf met de opbrengsten terugnemen. Maar hij stuurt nogmaals een knecht en nog een keer, tot drie keer toe, totdat hij zelfs zijn eigen zoon op pad stuurt. Wat een geduld!

Blijkbaar is dit de manier waarop God werkt. In de Bijbel zie je dat Hij talloze rechters, koningen en profeten stuurt om zijn volk op de goede weg te leiden. Ontelbare kansen geeft Hij aan de mensen om zich te bekeren. God blijft dat proberen, zonder geweld of intimidatie, hoewel zijn knechten steeds weer worden afgewezen en verdrukt.

Uiteindelijk besluit Hij zijn enige geliefde Zoon naar deze wereld te sturen. Dat is Kerst. Eigenlijk is het helemaal niet zo'n mooi verhaal, al lijkt dat zo met al die kerstlichten en versieringen in de stad. Jezus kwam op aarde, terwijl hij wist dat hij verworpen zou worden door de mensen. Daarin proef je het geduld en de trouw van God. Hij stuurde zijn geliefde Zoon omdat dit de enige manier was om zijn erf, de wereld, te redden.

In de gelijkenis geeft Jezus haarscherp aan dat Hij die door de farizeeën en de schriftgeleerden als een steen wordt weggeworpen, eigenlijk de enige rechtmatige erfgenaam, de gezalfde van God is. De HEER heeft hem tot de hoeksteen gemaakt. De grond die wij beheren is zijn eigendom.

Net als de wijnbouwers verliezen we dat vaak uit het oog. Als je bezig bent op jouw stuk grond en je plukt de vruchten daarvan, kun je zomaar opgaan in de opbrengst van je inspanning. Denk maar aan wat je hebt als het gaat om werk, gezin, relatie, geld en vakantie. Vaak claimen we dat als ons bezit. Het is mijn recht, mijn geld en het zijn mijn kinderen. Dat geldt ook voor het kerkelijk leven. Soms kun je jouw bijdrage aan je gemeente als heilig ervaren. Het kan zomaar zijn dat je de baas gaat spelen op Gods akker en dat niemand daar aan mag komen. Maar in hoeverre ben je je ervan bewust dat alles wat je doet of hebt niet van jou is, maar van Hem, de erfgenaam, Jezus? Wie is de baas op de wijngaard?

Hij die door de farizeeën en de schriftgeleerden als een steen wordt weggeworpen, **is eigenlijk de enige rechtmatige erfgenaam**

God is nog steeds dezelfde eigenaar vol geduld. Het land is niet verloren, want de erfgenaam leeft. Laat hem dan de Heer zijn over jouw leven. Want pas als Hij de baas is van de wijngaard, bloeit de oogst echt op tot eer van God. ■

TEKST
HUIB WILSCHUT

BEELD
SIMON LEHMANN, FORESTPATH

Over Israël gesproken ...

Wie zich verdiept in wat het Nieuwe Testament zegt over Israël komt al gauw bij de brief aan de Romeinen uit. Die brief nauwkeurig lezen is een opgave apart. De afgelopen jaren heb ik daartoe een poging gedaan. Hier enkele van mijn bevindingen.[1]

Gesprek op het scherp van de snede

Een gesprek over Israël blijkt al gauw een gesprek op het scherp van de snede. Niet alleen als het gaat over de politieke situatie. Het geldt ook voor het theologisch gesprek over Israël.

Het komt aan de oppervlakte bij de vraag: welke beloften in de Bijbel staan er nog voor Israël open?

Een veel gegeven antwoord is de belofte over een toekomstige bekering van Israël aan het eind van de tijd, met een beroep op (o.a.) Romeinen 11:25-26. Het is een eerbiedwaardige gedachte, al denk ik dat die exegetisch niet klopt. Tegelijk wordt de beloftecirkel meer dan eens breder getrokken. Niet alleen met de belofte van een *geestelijk herstel* van Israël, maar ook van een toekomstig *uiterlijk herstel*, een letterlijke vervulling van allerlei beloften in het Oude Testament over een nieuwe glorie, alleen voor Israël bestemd (al mag de wereld er op een bepaalde manier van meegenieten). Ook wanneer die gedachte niet verdedigd wordt in de radicaliteit van het chiliasme (over het zgn. '1000-jarig rijk', Op. 20), toch is er op een bepaalde manier een 'status aparte' voor Israël.

Over deze brede invulling van deze 'heerlijke beloften' is soms geen gesprek mogelijk. Alsof het gaat om een onomstotelijke waarheid, waarbij op tegenargumenten niet echt wordt

ingegaan. Die zijn per definitie fout en dus volsta je met het herhalen van je eigen argumenten. In het ongunstigste geval leidt het tot vernietigende oordelen: denk jij er anders over? Dan ben je een 'vervangingstheoloog'. Kijk maar uit, je speelt antisemitisme in de kaart.
Gelukkig is dat niet bij iedereen het geval. Bovendien, scherpte en felheid kun je ook tegenkomen bij scribenten die naar de andere kant doorslaan en die zelfs vinden dat spreken over 'een eigen plaats voor Israël' in de Pinksterbedeling *not done* is. Ook bij hen merk je soms iets van verkramping en ontoegankelijkheid wanneer er wordt afgeweken van hun visie – al is het maar op een enkel onderdeel.
Het gesprek kent van twee kanten een hoog emotiegehalte, wat het komen tot een *werkelijk* gesprek zomaar belemmert.

Keus Romeinenbrief

Omdat Romeinen 9-11 in het Israëldebat een voorname rol speelt, heb ik onderzocht wat Paulus in de brief aan de Romeinen schrijft over Israël. Dan moet je beginnen met Romeinen 1-4. Niet voor niets grijpt de apostel in de hoofdstukken 9-11 terug op wat hij daar schreef.
Het voordeel is dat je niet werkt met losse teksten, maar met een samenhangend betoog. Paulus schrijft geen dogmatische verhandeling over Israël. Hij schrijft een *brief* aan de gemeente te Rome, een voornamelijk heiden-christelijke gemeente. De confrontatie met de synagoge moet nog komen; dat gebeurt pas wanneer de apostel zelf in Rome komt (Hand. 28). In zijn brief bereidt hij de gemeente te Rome voor op die komende confrontatie. Hoe verhouden Joden en christenen zich in Gods beleid tot elkaar? En wat heeft dat voor consequenties als het gaat over de houding van heiden-christenen tot de Joden?

De focus van mijn onderzoek ligt op de betekenis van Israël in de nieuwe bedeling. Vanaf het begin is er in de brief aan de Romeinen een onlosmakelijke samenhang tussen Israël en de gelovigen uit de heidenen: "Eerst de Jood, maar ook de Griek" (Rom. 1:16). Het evangelie is Gods kracht tot behoud voor *ieder* die gelooft, Jood of Griek. God heeft geen tweeërlei evangelie voor Jood en Griek in de aanbieding. Er is ook geen soortelijk verschil in behoud. Het gaat om de gerechtigheid van God die in Jezus Christus verschenen is. De rechtvaardige zal uit geloof leven, niet uit werken van de wet.
De thematiek Israël/heidenvolken is vervlochten met die van werken/geloof. Zoals in de geschiedenis de verhouding tussen Israël en de volken naar Gods plan wederkerig wordt (Rom. 11). Vandaar dat Israël wel de blikrichting van mijn onderzoek bepaalt, maar dat het zich niet tot Israël beperkt.

Honoreren en relativeren

Heeft Paulus het over Israël, dan valt op hoe hij voluit de voorrechten *honoreert,* die God in de gang van de heilsgeschiedenis aan Israël heeft geschonken. Het is voor de Jood een voordeel om besneden te zijn, aan dit volk heeft God zijn woorden toevertrouwd. En al zijn sommigen ontrouw aan Hem geworden, die ontrouw doet Gods trouw niet teniet (Rom. 3:1-3). Die taal komt terug in Romeinen 9. Het gaat om Israëlieten, aangenomen tot kinderen. Voor hen zijn de heerlijkheid en de verbonden, de wetgeving, de eredienst, de beloften. Tot hen behoren de aartsvaders en uit hen is wat het vlees betreft de Christus voortgekomen, die God is, te prijzen tot in eeuwigheid. Denk niet dat God zijn volk voorgoed de deur uitgezet heeft, het volk dat Hij van tevoren kende heeft Hij niet verstoten (Rom. 11:1-2v).
Tegelijk *relativeert* de apostel deze voorrechten. Besneden zijn is een voorrecht. Alleen betekent dat niet dat je om het enkele feit dat je een besneden Jood bent je leven redt bij God. De

Vanaf het begin is er in de brief aan de Romeinen een onlosmakelijke samenhang tussen Israël en de gelovigen uit de heidenen

ware Jood is hij die het in het verborgene is, de ware besnijdenis is die van het hart, naar de geest, niet naar de letter (Rom. 2:28-29). Jood en niet-Jood staan allebei even schuldig voor God. Er is geen gerechtigheid uit werken van de wet, maar alleen uit Gods gerechtigheid, geopenbaard in Jezus Christus: geloofsgerechtigheid. Dat is de enige uitweg uit de

1 Dit artikel is een bewerkte versie van de introductie van mijn boek *Met twee woorden spreken. Over Israël in de brief aan de Romeinen* (Utrecht 2025) tijdens de presentatie ervan op 26 maart 2025 in Spakenburg.

toorn van God voor Jood en heiden. Hier valt alle onderscheid weg (Rom. 3:22).
Vandaar dat gelovige heidenen kunnen gelden als kinderen van Abraham. Dat zit niet vast op je vlees en bloed, maar op het geloof in Jezus Christus (Rom. 4). Het is Pinksteren geweest, de tussenmuur van de wet die scheiding maakt is weg. Het is in Romeinen 9-11 niet anders. Israëls voorrechten in de heilsgeschiedenis zijn geen garantie voor het behoud van de Joden. Wat in Romeinen 3 al gezegd werd, komt in Romeinen 10 terug. Alles komt aan op geloof in Jezus Christus, want: er is geen onderscheid tussen Jood en Griek. Voor allen hangt het behoud af van de ene Heer (vs. 12).

Met twee woorden spreken

Dat brengt bij de kern van mijn onderzoek. Paulus spreekt onmiskenbaar met twee woorden over Israël. *Heilshistorisch* (= de tijdlijn van Gods verlossend handelen) is er reliëf tussen Israël en de volken. *Heilsordelijk* (= wat betreft het delen in het heil) is er geen onderscheid tussen Jood en niet-Jood. Daarom zie ik weinig ruimte voor aparte beloften voor Israël over herstel van de oudtestamentische situatie in zelfs groter heerlijkheid. Ik herken dat niet in de 'toekomstscenario's' in het Nieuwe Testament, niet expliciet – dat geeft bijna iedereen wel toe –, maar ook niet impliciet. Ik kan het evenmin inpassen in de manier waarop het Nieuwe Testament omgaat met de oudtestamentische profetie. Het Nieuwe Testament maakt geen verschil in verbondsbeloften en verbondspartners op de weg van het heil. Jawel, straks zal heel Israël behouden worden. *Maar dat is geen ander behoud dan waarover Romeinen 1 het heeft: redding uit schuld en straf*. Let op welke beloften uit het Oude Testament de apostel in Romeinen 11 citeert: beloften van bevrijding uit zonde en dood voor een volk dat alles op eigen plaats verzondigd had.

Het Israël van God

Dus toch een *eigen* plaats voor Israël? En dat na Pinksteren? Jazeker. Niet als het gaat over behoud in Jezus Christus door geloof alleen. Maar wel in heilshistorisch perspectief. Het verbond, waarin gelovige heidenen een volwaardige plaats krijgen, is het verbond met Abraham in de gestalte van de nieuwe bedeling. Dat is en blijft het startpunt. De eigen plaats van Israël in de heilsgeschiedenis is geen geïsoleerde plaats, er vindt een verbreding van het verbond met Abraham plaats.

Nu wordt het spannend. God gaat met Israël verder in het verbond, uit kracht van zijn trouw aan de vaderen. Alleen, waar vind je op dit moment Israël als verbondsvolk? Kun je dat inderdaad zonder reserves zeggen over het ongelovige Israël?
Opnieuw leert Paulus met twee woorden spreken. Niet allen die uit Israël zijn, zijn Israël (Rom. 9:6). Er loopt door Israël vanaf het begin een breuklijn, die van geloof/ongeloof, met op de achtergrond goddelijke verkiezing/verwerping. God van zijn kant heeft het verbond met Israël niet geannuleerd. Maar door het ongeloof heeft Israël collectief het verbond verbroken. Gods blijvende trouw aan Israël wordt zichtbaar in de gelovige rest, die Jezus belijdt als Zoon van God en Zaligmaker. Daar vind je de oude olijfboom, het Israël van God (Gal. 6:16). Dat

Paulus heeft het over het ongelovig Israël als *afgehouwen takken*: ze hebben wel het 'DNA' van de boom, maar maken geen deel meer uit van de boom

is het Israël, zoals God het bedoeld heeft als volk dat gehoorzaam aan Hem is. Het is een gekortwiekte boom geworden, een romp-Israël. Paulus heeft het over het ongelovig Israël als *afgehouwen takken*: ze hebben wel het 'DNA' van de boom, maar maken geen deel meer uit van de boom. Dat Israël is niet langer aan te merken als verbondsvolk in de volle zin van het woord. God neemt de verbondsbreuk serieus.

Toekomst voor Israël

Dat wil niet zeggen dat God het ongelovig Israël min of meer afdankt. Hij blijft dat volk zoeken, terugroepen naar Hem en zijn Zoon in geloof en bekering, via de omweg van de heidenvolken, die Hij wil gebruiken om heilige jaloezie en inkeer bij Israël los te maken. Dat is de wonderlijke weg van Gods wijsheid, kennis en oordeel (Rom. 11:33v).

In dat licht moet mijns inziens Romeinen 11:26 gelezen worden: alzo (beter: pas dan) zal heel Israël behouden worden. 'Heel Israël' is niet de optelsom van gelovige Joden en heidenen. 'Israël' is in het Nieuwe Testament steeds een etnische aanduiding, al krijgen gelovige heidenen wel de oude erenamen van Israël als verbondsvolk. Maar daarmee ben je nog geen Israëliet geworden. In Romeinen 11:25-26 worden het heidendom en Israël juist van elkaar onderscheiden.
Wanneer aan het eind van de tijd in de gelovige heidenen de *volheid* van het heidendom is binnengegaan, dan zal ook *heel* Israël behouden worden. Het blijft niet bij een romp-Israël. Het zal op de Jongste Dag volwaardig als *volk* van God aangenomen worden – niet in exclusieve zin uiteraard – in de gelovigen uit oude en nieuwe bedeling, om samen met de heidenvolken het ene Godsvolk te zijn. Door het ongeloof blies Israël zichzelf als verbondsvolk op, met uitzondering van de gelovige rest. Het wordt uiteindelijk weer een volksgeheel, een volk uit één stuk in gerichtheid op God, dankzij zijn vergevende genade.
Of wij als gelovigen uit de heidenen het maar goed willen beseffen. Verhef je als christen niet boven het ongelovig Israël. Wees niet hoogmoedig, maar vrees (Rom. 11:20). Schrijf Israël niet af. Dat doet God ook niet. Het was de les voor de gemeente van Rome destijds. Het is nog steeds de les voor de gemeente vandaag.

Tot slot

Geen eenzijdigheid dus in de visie op Israël, maar een blik naar twee kanten, zonder een van beide te verabsoluteren. Het gesprek over Israël moet zich mijns inziens niet beperken tot een debat over losse teksten, maar moet inzetten bij het samen nadenken over de *hermeneutiek van belofte en vervulling*.
Paulus eindigt in Romeinen 9-11 niet in Israël, maar in God. Het onderwijs over de weg van God met Israël en de volken – die weg van opsluiting onder ongehoorzaamheid en van betoon van ontferming (Rom. 11:30v) – is geen item of doel in zichzelf. De apostel wil ons brengen tot verwonderde lof op de God van Israël, de God en Vader van Jezus Christus, de God van Jood en heiden. ■

Dr. H.J.C.C.J. Wilschut is emeritus predikant binnen de PKN.

... verwonderde lof ...

ISRAËL SINDS 1948: OMRINGD, MAAR NIET OVERWONNEN

TEKST
AAD
KAMSTEEG

Israël. Zelden gaat er een week voorbij zonder dat de moderne staat Israël het wereldnieuws haalt. Dat is opmerkelijk, want qua omvang en inwonertal stelt de Joodse staat ogenschijnlijk weinig voor. Toch speelt Israël een disproportioneel grote rol op het wereldtoneel. Om dat te begrijpen is het zinvol om Israëls positie vanuit geopolitiek perspectief te bekijken — de manier waarop stabiele factoren als geografie, natuurlijke hulpbronnen, industriële kracht en nationale overtuigingen het buitenlandse beleid van een land beïnvloeden.

Een illustratief vergelijkingspunt is Japan. Ook dat land kampt met een gebrek aan grondstoffen. In de jaren dertig en veertig leidde dat onder invloed van ultranationalistische denkbeelden tot een brute veroveringsoorlog. Tegenwoordig zoekt Japan zijn economische en geopolitieke positie via vreedzame wegen: handel, diplomatie en technologische innovatie. Geopolitiek komt Israël in veel opzichten onbeduidend over. Qua wereldbevolking staat het met zijn 9,5 miljoen inwoners op de 95e plaats. Qua oppervlakte is het met zijn 22.000 vierkante kilometer – iets meer dan de helft van Nederland – goed voor de 150e plaats. Beschikt de Joodse staat dan over rijke natuurlijke hulpbronnen? Ook al niet. Gemiddeld halen landen 6,8 procent van hun inkomsten uit grondstoffen en andere energiebronnen. Dit aandeel komt overeen met 6,83 procent van het bruto binnenlands product (bbp). In Israël, dat slechts over beperkte olie- en gasreserves beschikt, ligt dat percentage met 0,44 procent aanzienlijk lager.

Wat betekent deze relatieve armoede voor Israël?

Om economisch te kunnen overleven heeft het land veilige handelsroutes nodig voor import en export, en moet het buitenlandse investeringen kunnen aantrekken. Daarvoor is het belangrijk dat Israël goodwill opbouwt bij invloedrijke landen. Tegelijkertijd bevindt het land zich in een instabiele en vaak vijandige regio. Daarom zijn een sterke defensiemacht en stevige veiligheidsgaranties van levensbelang.

Strategische regio

Vijandigheid heeft in de nog relatief jonge geschiedenis van Israël steeds een destructieve rol gespeeld. Toen de Joden – na een lange ballingschap en eeuwen van antisemitisme, waaronder inquisities, pogroms en de Holocaust – via een VN-resolutie (1947) een onafhankelijke Joodse staat toegewezen kregen, stuitte dat gedurende decennia op massaal Arabisch verzet.
Deze vijandigheid is in belangrijke mate een product van de 20e eeuw. Meerdere factoren speelden daarbij een rol. Eeuwenlang was het Midden-Oosten, als onderdeel van het uitgestrekte Ottomaanse Rijk, een relatief achtergestelde regio. Dat veranderde snel door:

- de opening van het Suezkanaal in 1869, dat een belangrijke handelsroute tussen Europa en India vormde;
- de ontdekking en exploitatie van olie rond het midden van de 20e eeuw;
- en de opkomst van het Arabisch nationalisme.

Hierdoor groeide het Midden-Oosten in korte tijd uit tot een van de meest strategische regio's ter wereld.

Diepe vijandschap

In deze belangrijk geworden regio resulteerde het in de 19e eeuw ontstane zionisme in 1948 in de stichting van de Joodse staat. Een mengeling van diepe religieuze en culturele overtuigingen, botsende belangen en utopistische dromen leidde tot een onmiddellijke harde confrontatie tussen Arabieren en Joden. Dit zijn enkele conflictpunten:

- Onder Arabische moslims ontwikkelde zich een theorie over de status van islamitische gebieden die – zoals Palestina – verloren gingen aan machten die niet aan de Koran verbonden waren. Het terugveroveren daarvan wordt als een religieuze plicht gezien, bij voorkeur vreedzaam, maar desnoods ook via een gewelddadige heilige oorlog: de jihad.
- In 1939 verbleven slechts 45.000 Joden in het door de Britten bestuurde Palestina. Tien jaar later waren dat er, als reactie op de Holocaust, 650.000. De Palestijnen waren verbijsterd. "Wij hadden part noch deel aan de Europese vernietiging van Joden," zeiden ze. "Waarom moeten juist wij dan zo'n hoge geografische prijs betalen?"
- Veel Arabieren zagen in het moderne Israël een westerse poging om blijvende invloed in de regio te krijgen. Het was toch geen toeval dat de Joodse staat diplomatiek en militair vooral door westerse landen werd gesteund? Kwamen de meeste Joden die vóór 1948 naar Palestina trokken niet uit Europa? En waren het niet juist westerse mogendheden die het VN-verdelingsplan steunden?
- Aan het eind van de jaren veertig begon de Koude Oorlog zich af te tekenen. Ook het, geopolitiek inmiddels belangrijk geworden, Midden-Oosten werd daar onderdeel van. Moskou leverde militair materieel aan Arabische staten, Washington aan Israël. Een directe confrontatie tussen beide kernwapenmogendheden was in 1973 zelfs een reëel gevaar.

Een mengeling van diepe religieuze en culturele overtuigingen, botsende belangen en utopistische dromen leidde tot een onmiddellijke harde confrontatie tussen Arabieren en Joden

Bedenk nu, dat Israël vanaf 1948 voortdurend tegenover een kwantitatieve overmacht stond. In dat jaar vielen acht omringende landen, met een gezamenlijke bevolking van veertig miljoen, de Joodse staat aan, die toen hoogstens 800.000 inwoners telde. Tussen de Middellandse Zee en de

Jordaan lag slechts weinig land, met als smalste punt een breedte van slechts 14,5 kilometer.

Deze potentiële zwakte maakt het goed verklaarbaar dat Israël de in de Zesdaagse Oorlog (1967) veroverde gebieden alleen wilde teruggeven in ruil voor een gegarandeerd veilige vrede. In de strijd om het behoud van deze 'bezette gebieden' – een term afkomstig uit VN-resolutie 242, die ook door Jeruzalem is aanvaard – speelden later ook nationalistische en religieus-zionistische motieven een rol.

Onmisbare steun VS

Het voortbestaan van de Joodse staat is nooit vanzelfsprekend geweest. Sinds 1948 hebben de Israëli's een vijftal buitenlandse oorlogen moeten voeren. Daarbij vielen aan hun kant zo'n tienduizend dodelijke slachtoffers. Dat het land desondanks overeind bleef, was in belangrijke mate te danken aan de Verenigde Staten. Democratische en Republikeinse presidenten zijn het over veel zaken oneens, vaak ook over het door Israëlische kabinetten gevoerde beleid. Maar er is altijd eensgezindheid geweest over het garanderen van het voortbestaan van de Joodse staat.

Die eensgezindheid vloeit misschien niet eens zozeer voort uit een mogelijk strategisch belang van Israël voor de Amerikanen. Natuurlijk hechten de Verenigde Staten aan samenwerking met de Israëlische geheime dienst Mossad en aan militaire samenwerking, maar vitaal is dat niet voor Washington.
De hechte band heeft eerder te maken met:

- wat er in de Tweede Wereldoorlog met de Joden is gebeurd;
- het ideologische motief dat Israël een democratische rechtsstaat is, omringd door autoritaire regimes;
- de plaats van Israël in de Bijbel, met de oproep Israël te zegenen.

In 1958 publiceerde Leon Uris zijn boek *Exodus*, dat in Amerika – na *Gone with the Wind* – mogelijk de meest gelezen roman is geworden. Uris bewonderde de Israëlische Joden en vergrootte de Amerikaanse fascinatie voor 'het door God uitverkoren volk'. Er ontstond zelfs een zekere vereenzelviging. Zeiden de uit Europa naar Amerika geëmigreerde Pilgrim Fathers niet dat ook hun Nieuwe Wereld 'een lichtend licht en een stad op een berg' moest zijn? Het Amerikaanse bondgenootschap met de Joodse staat was dan ook geen gewone afspraak, maar een morele verplichting.

Het Amerikaanse bondgenootschap met de Joodse staat was dan ook geen gewone afspraak, maar een morele verplichting

Die eensgezindheid bleef bestaan, zelfs als daar een hoge prijs voor moest worden betaald. Want dat er aan die verplichting soms kosten verbonden zijn, is duidelijk. De Verenigde Staten hebben immers ook belang bij redelijke betrekkingen met Arabische landen. Die beschikken over olievoorraden die essentieel zijn voor de westerse welvaart. Bovendien controleren zij belangrijke handelsroutes, zoals de Straat van Hormuz tussen de Perzische Golf en de Golf van Oman. Meer dan een derde van alle over zee vervoerde olie passeert deze zeestraat.

In 1973 betaalden de Verenigde Staten een hoge prijs tijdens de Jom Kipoeroorlog. Egyptische en Syrische legers bedreigden het voortbestaan van Israël. Voornamelijk dankzij een door president Nixon ingelaste militaire luchtbrug keerden de kansen.

De Organisatie van Arabische Olie Exporterende Landen (OPEC) trof toen de VS (en Nederland) met een olieboycot. Daardoor ontstonden grote brandstoftekorten: benzine werd gerantsoeneerd en de olieprijzen stegen. Het was het begin van een periode van economische stagnatie en inflatie. De boycot duurde vijf maanden.

Er zijn ook andere soorten financiële kosten. Volgens het *American Jewish Committee* ontving Israël lange tijd maar liefst 10 procent van alle Amerikaanse buitenlandse hulp. Cijfers over 2023 tonen dat dit percentage door de oorlog in Oekraïne is gedaald naar 4,6 procent, maar Israël staat daarmee nog altijd op de tweede plaats.

Daarnaast zijn er politieke kosten, vooral rond de Palestijnse kwestie. Steun aan Israël en het chronisch uitblijven van een tweestatenoplossing zorgen voor spanningen in de relaties met Arabische landen.

Vijf oorlogen

Sinds zijn ontstaan heeft Israël te maken gehad met wat Henry Kissinger een 'revolutionaire (wan)orde' zou noemen. In zo'n statensysteem bevinden zich een of meer staten die desnoods met geweld veranderingen willen aanbrengen in de bestaande situatie. Klassieke voorbeelden zijn Frankrijk onder Napoleon, Hitler-Duitsland en de Sovjet-Unie. In het Midden-Oosten waren na 1948 alle landen die de Joodse staat van de kaart wilden vegen, in die zin revolutionair. In zo'n systeem komt het erop aan dat andere staten zich inspannen om de revolutionairen ertoe te brengen een 'rechtmatige' (*legitimate*) orde te accepteren.

Daarvoor bestaan verschillende mogelijkheden. Hitler-Duitsland kon militair worden verslagen. De Sovjet-Unie werd ervan overtuigd dat zij meer te winnen had bij politieke ontspanning dan bij de Koude Oorlog. In het geval van revolutionairen als Egypte en Syrië ging het vooral om een kwestie van uitputting.

Uitputting ...

De Arabische staten en Egypte voerden vijf oorlogen tegen Israël:

- in 1948 de Onafhankelijkheidsoorlog;
- in 1956 de strijd om het Suezkanaal;
- in 1967 de Zesdaagse Oorlog;
- in 1973 de Jom Kipoeroorlog;
- en in 1982 de gevechten in Libanon.

Aan beide zijden werd voor miljarden aan wapens ingezet – geld dat ook had kunnen worden besteed aan economische en sociale opbouw. Israëls vijanden verloren daarbij veel mensenlevens en, opvallend genoeg, steeds meer grondgebied. Golda Meir zei na de Jom Kipoeroorlog: "De Arabieren zullen ophouden met vechten wanneer zij meer van hun kinderen gaan houden dan dat zij Joden haten."

"De Arabieren zullen ophouden met vechten wanneer zij meer van hun kinderen gaan houden dan dat zij Joden haten."

1973: keerpunt

De nasleep van de Jom Kipoeroorlog vormde een keerpunt. De Egyptische president Anwar Sadat maakte duidelijk dat hij bereid was de vicieuze cirkel van geweld en vergelding te doorbreken. Hij wees de Sovjet-Unie de deur en besloot vrede met Israël te sluiten. In ruil daarvoor moest Israël de in 1967 veroverde Sinaï teruggeven en kreeg Egypte omvangrijke Amerikaanse economische steun.

Met het wegvallen van Egypte, de machtigste Arabische staat, werd het voor de overige landen praktisch onmogelijk nog een oorlog tegen Israël te winnen. De gevolgen bleven niet uit. In 1994 sloot Jordanië vrede met Israël, in 2002 volgden de Verenigde Arabische Emiraten, en in 2020 – via de zogeheten Abraham-akkoorden – Bahrein, Soedan en Marokko.
Waarom kwamen Syrië en Libanon, twee buurlanden van Israël, nog niet over de brug? Syrië omdat de in 1967 door Israël veroverde Golanhoogten een blijvend twistpunt vormen. Libanon omdat de sjiitische terreurbeweging Hezbollah er veel invloed heeft. Ook het verderop gelegen Irak, dat drie keer aan een oorlog tegen Israël meedeed, telt veel soennitische en sjiitische burgers die sowieso afkerig zijn van de Joodse staat, die zij bovendien als een 'koloniale entiteit' beschouwen. Daarnaast vormt de sinds 1948 nooit naar Arabische tevredenheid opgeloste Palestijnse kwestie een belangrijk struikelblok. Dat geldt in het bijzonder voor landen als Algerije, Qatar, de Houthi-rebellen in Jemen en – in zekere mate – Saoedi-Arabië.

Dat laatste land speelt een leidende religieuze rol in de soennitische moslimwereld. De bevolking wordt bestuurd door het Huis van Saoed, dat uit ongeveer vijfduizend leden van de koninklijke familie bestaat, met sinds 2015 Salman bin Abdoel Aziz al-Saoed als staatshoofd. Toch wordt verwacht dat Saoedi-Arabië zich op termijn bij de Abraham-akkoorden zal aansluiten, als tegenwicht tegen het radicale sjiitische Iran.
Want Iran is in de regio in feite de enige overgebleven revolutionaire mogendheid. Sinds de sjiitische ayatollahs in 1979 de macht overnamen van de prowesterse sjah, is de vernietiging van de Joodse staat Israël hun hoofd-

doel. In de religieuze grondwet van het theocratisch bestuurde land wordt Israël een 'illegitieme koloniale entiteit' genoemd.

Volgens de Iraanse sjiieten zal er ooit een wereldwijd islamitisch rijk worden gesticht onder sjiitische leiding. Dat zal gebeuren na de terugkeer van een messiaanse figuur: de 'verborgen imam', de Mahdi. Maar vóór het zover is, moet er eerst worden gestreden tegen de kwade machten. De Verenigde Staten worden in dat verband de 'grote satan' genoemd, en Israël de 'kleine satan'.
Iran steunt gewapende groepen zoals Hezbollah, Hamas, de Houthi's in Jemen, en diverse milities in Syrië en Irak. Het is dan ook logisch dat Israël een mogelijk met kernwapens uitgerust Iran als zijn grootste bedreiging beschouwt.

Palestijnse kwestie

Lijken voor Israël de spanningen in de regio af te nemen, 'intern' geldt dat allerminst. Toen de Verenigde Naties in 1947 ten aanzien van Palestina met hun Verdelingsplan kwamen, was daarin de stichting van ook een Arabische staat begrepen. Daarvan is het nooit gekomen. Maar voor de Palestijnse Arabieren op de Westoever van de Jordaan en Gaza is het ideaal gebleven.
Volkenrechtelijk staan de Palestijnen sterk, ook omdat Israëlische kabinetten een en andermaal verdragsmatig het principe van vrede in ruil voor land hebben onderschreven. Net zoals Joden zich bij de strijd om een eigen staat geïnspireerd wisten door zionisme, beroepen Palestijnen zich nu op Palestijns nationalisme en het zelfbeschikkingsrecht.

Net zoals Joden zich bij de strijd om een eigen staat geïnspireerd wisten door zionisme, beroepen Palestijnen zich nu op Palestijns nationalisme en het zelfbeschikkingsrecht

Inmiddels is het karakter van Israël in de loop van de tijd veranderd. Waren de Israëli's tot de Zesdaagse Oorlog in de ogen van de wereld de underdog, daarna hebben de Palestijnen die rol overgenomen. Zij trokken wereldwijd de aandacht. Terreurgroepen voerden vooral in de jaren zeventig strijd met bomaanslagen, vliegtuigkapingen en de moord op elf Israëlische atleten tijdens de Olympische Spelen van 1972 in München.
Ook lanceerden Palestijnen twee intifada's, Arabisch voor opstand. Was de eerste (1987-1993) nog betrekkelijk mild van aard, de tweede (2000-2005) was bloedig. Aan Palestijnse kant kwamen circa 3400 strijders en burgers om het leven, bij de Israëli's duizend, onder wie 750 burgers. Tegenover de Israëlische overmacht echter maken de Palestijnen geen enkele kans om op eigen kracht een Arabische staat te scheppen.

Vanwege het ontkiemde Palestijnse nationalisme kan worden voorspeld dat de kwestie een doorn in het vlees van de Joodse staat zal blijven, totdat een voor beide partijen aanvaardbare oplossing is gevonden. Op 7 oktober 2023 vielen Hamasterroristen Israel binnen, vermoordden bijna 1200 Israëli's en gijzelden 251 militairen en burgers. De Israëlische reactie was meedogenloos. Door bombardementen en andersoortige militaire acties zijn in Gaza meer dan 60.000 doden, van wie 80 procent burgers, te betreuren. Daardoor is Israël nu aan de schandpaal geslagen.
Alleen een voor Israëli's en Palestijnen aanvaardbare regeling zal iets van een Koude Vrede tussen beide volken kunnen brengen. Zo'n regeling zal aan een aantal voorwaarden moeten voldoen:

- erkenning van de staat Israël (wat het Palestijnse gezag al heeft gedaan);
- gegarandeerde veiligheid voor Israël (via demilitarisering van Palestina en een Amerikaanse veiligheidsgarantie);
- teruggave van door Israël in 1967 veroverde Palestijnse gebieden (met een uitruil van land waar het door kolonisten bewoonde steden in Palestijns gebied betreft), en
- Israëlische erkenning van Palestijns zelfbeschikkingsrecht, uitlopend op een eigen staat.

Pas dan zal Israël misschien van de voorpagina's verdwijnen. ■

Wenzel Hollar, *God belooft Abraham het land Kanaän* (boven) en *God belooft Abraham een groot nageslacht* (onder)

GODS VERBONDSBELOFTEN VOOR ISRAËL VANDAAG

TEKST
SIPKE
ALSERDA

BEELD
WIKIMEDIA

De aanval van Hamas op 7 oktober 2023 leidde tot een dramatische escalatie van het conflict tussen Israël en de Palestijnen. De discussie over de oorlog die toen losbarstte is nogal gepolariseerd: ben je voor of tegen Israël?! Ook christenen spreken zich verschillend uit. Hoe ze dat doen heeft alles te maken met hun 'Israëlvisie'. In dit artikel wil ik naar voren halen wat prof. J. Douma in 2008 hierover schreef.[1]

Maar eerst zet ik wat Israëlvisies op een rijtje. Ze bewegen zich tussen de twee uitersten 'vervangingsmodel' en 'profetisch of eschatologisch model'.

Christelijke visies op Israël

Volgens het *vervangingsmodel* heeft het Joodse volk afgedaan als bijzonder volk en wordt het vervangen door de christelijke kerk, die bestaat uit gelovigen uit zowel Joden als heidenen. Deze visie treffen we aan bij Calvijn en ze is vooral te vinden binnen de (vroegere) Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten. Overigens komt de benaming 'vervangingsmodel' bij mijn weten bij tegenstanders van deze visie vandaan.

Het *voortzettings- of groeimodel* (bijv. bij ds. R.Th. de Boer en J.A. van Delden) nuanceert het vervangingsmodel in die zin, dat er meer aandacht is voor de continuïteit: God heeft nog geen gedane zaken gemaakt met het Joodse volk.

Het *vervullingsmodel* is ontwikkeld door dr. A. van de Beek en overgenomen door prof. P.H.R. van Houwelingen. Het staat dichtbij het groeimodel, maar de nadruk ligt op de noodzaak

Dit artikel is een bewerking van wat ik eerder schreef in de Gereformeerde Kerkbode Groningen-Fryslân-Drenthe (26 juni 2009).

1 Dr. Jochem Douma, *Christenen voor Israël? Verantwoording van een politieke keus*, De Vuurbaak, Barneveld, 2008.

van het geloof in Christus, in wie al Gods beloften vervuld worden.
Het *verbredingsmodel* komt inhoudelijk vrijwel overeen met het vervullingsmodel. De benaming komt van professor Douma. Hij wil met deze term duidelijker de verhouding van de christelijke gemeente tot het ongelovige Israël aangeven. Een massale bekering onder de Joden in de toekomst wordt niet uitgesloten, maar kan niet met zekerheid verwacht worden.
Het *verbonds- of inlijvingsmodel* is vooral te vinden in de Christelijke Gereformeerde Kerken en binnen de Gereformeerde Bond. Hier is de gedachte dat het Joodse volk nog steeds Gods volk is en dat er in de toekomst stellig een massale bekering van Joden tot het geloof in Jezus Christus zal plaatsvinden. Over het hoe en wanneer van deze bekering is deze visie genuanceerder dan het hieronder genoemde profetische model.
Het *profetische of eschatologische model* is te vinden onder evangelische christenen. De stichting van de staat Israël in 1948 wordt gezien als een werk van God: er bestaat nog een landbelofte van God voor het Joodse volk Israël. Daarom is men tegen een tweestatenoplossing, met gescheiden gebieden voor Israël en voor de Palestijnen. Bij dit model past ook een chiliastische visie op de eindtijd.

Professor Douma

In zijn boek gaat Douma vooral in op het profetische of eschatologische model, waarvan de organisatie Christenen voor Israël een exponent is.
De aanleiding om dit boek te schrijven was het 60-jarig bestaan van de staat Israël. Douma stelt de vraag: hoe moet je de stichting van die staat in 1948 taxeren? Als een werk van God en als vervulling van Gods belofte aan het Joodse volk? Hij constateert dat veel christenen die deze vraag met 'ja' beantwoorden een chiliastische achtergrond hebben. In dat kader geeft Douma een grondige behandeling van allerlei Schriftgegevens en de verschillende interpretaties daarvan.

Chiliasme en premillennialisme

Het chiliasme gaat uit van de gedachte dat er (kort) voor het einde van de geschiedenis van de wereld een apart Messiaans vrederijk op aarde komt, dat duizend jaar zal duren (het Griekse 'chilioi' betekent 'duizend', het Latijnse 'millennium' betekent duizend jaar). Binnen het chiliasme vormen de aanhangers van het zogenaamde premillennialisme de belangrijkste stroming.

De aanhangers van het zogenaamde premillennialisme geloven in een wederkomst van de Messias op aarde vóór de aanvang van die duizend jaren

Zij geloven in een wederkomst van de Messias op aarde vóór de aanvang van die duizend jaren. De Messias zal dan regeren vanuit het aardse Jeruzalem. Begrijpelijk dat zij de oprichting van de staat Israël in 1948 zien als een bijzondere gebeurtenis en zelfs als een werk van God!
In deze visie wordt dat duizendjarige vrederijk voorafgegaan door een periode van 'grote verdrukking' die zeven jaren zal duren. De kerk van Christus zal daar geen last van hebben: alle christenen worden vóór die periode opgenomen in de hemel. Het zijn alleen ongelovigen (heidenen, maar vooral ook Joden) die deze verdrukking ondergaan. En dat zal erop uitlopen, dat alle Joden (die dan leven) zich bekeren van hun ongeloof.
Douma gaat uitgebreid op deze visie in en toont mijns inziens overtuigend aan dat deze niet op de Bijbel te funderen valt.

Israël en de kerk: tegenstelling?

Apart wil ik even stilstaan bij de manier waarop door chiliasten vaak tegen de kerk aangekeken wordt en bij wat Douma daarover schrijft. Men maakt namelijk vaak een scherpe scheiding tussen Israël en de kerk. De kerk zou in het Oude Testament niet voorkomen, maar pas beginnen met Pinksteren. De kerk bestaat op aarde tot de 'opname' en dan gaat God, alsof er niets gebeurd is, weer verder met het Joodse volk Israël. De kerk is niet meer dan een intermezzo. Israël en de kerk zijn twee volken van God, ook in de hemel nog gescheiden. Voor heidenen is geloof in Christus nodig, voor Joden niet (*dispensationalisme*). Voor hen is het voldoende, wanneer ze zich bekeren tot de God van Israël.

Het beloofde Kanaän was voor Abraham niet alleen een plek op aarde. Hij verwachtte immers een hemels vaderland en een hemels Jeruzalem

Naast deze extreme opvatting zijn er ook meer gematigde visies. Maar allemaal delen ze een zekere scheiding tussen Israël en de kerk. Douma noteert dat het chiliasme van de vroege kerkvaders zo'n tegenstelling niet kende. Zelf benadrukt hij tegenover die scheiding de eenheid en de continuïteit van Israël en de kerk.

Israël en de kerk: continuïteit

God sloot zijn verbond met Abraham en diens nageslacht. Met dat nageslacht werden vanaf het begin óók de gelovigen uit de heidenen bedoeld. Abraham werd immers de vader van vele volken genoemd (Gen. 17, Rom. 4). En voor dat hele nageslacht was Christus vanaf het begin de aangewezen redder, het 'ware zaad' van Abraham (Gal. 3). Dat blijkt ook uit de landbelofte aan Abraham. Het beloofde Kanaän was voor Abraham niet alleen een plek op aarde. Hij verwachtte immers een hemels vaderland en een hemels Jeruzalem (Heb. 11). Daarom kan Paulus in Romeinen 4 die landbelofte omschrijven als: erfgenaam van de wereld zijn.
Al die beloften worden werkelijkheid voor wie gelooft. Ongelovige Joden delen daarin dus niet, gelovige heidenen wel. Dat was ook in het Oude Testament al zo. Die gelovigen waren vanaf het begin het 'ware Israël'.
Dus geen verschillende beloften voor Israël en de kerk. Het zijn dan ook geen twee verschillende volken van God, maar één volk van God (vgl. Joh. 10, Ef. 2).

De Joden nog steeds 'Gods volk'?

Douma wijst er terecht op dat Gods beloften aan zijn volk altijd voorwaardelijk zijn. Ze worden alleen vervuld in de weg van geloof en bekering. Van zo'n bekering was geen sprake bij de stichting van de staat Israël in 1948. Integendeel: nog steeds stelt de staat Israël zich vijandig op tegenover het christendom en tegenover Jezus van Nazaret. Daarom is het zeer de vraag, of de stichting van de staat Israël gezien mag worden als een werk van God en als vervulling van zijn beloften. Douma beantwoordt die vraag ontkennend (62v). Immers, altijd al heeft gegolden dat men geen Jood is alleen door natuurlijke afstamming van Abraham. Het gaat ook niet om de uiterlijke besnijdenis, maar om de besnijdenis van het hart (Rom. 2:28vv). Het echte Israël is het gelovige Israël.

Verdere Schriftgegevens

Douma is zeer voorzichtig bij de uitleg van de oudtestamentische profetieën. Maar wanneer de exegese duidelijk is, schroomt hij niet om knopen door te hakken (bijvoorbeeld over een nog te verwachten nieuwe tempel op grond van Ezechiël 40vv en het 'gat' van zo'n 2000 jaar in de uitleg van Daniël 9). Hij benadrukt dat alles moet worden gelezen in het licht van het Nieuwe Testament. Ook bij de uitleg van nieuwtestamentische profetieën wacht Douma zich voor (te) vergaande conclusies.
Vragen heb ik bij zijn bezwaren tegen de exegese van Openbaring 20 (bij Augustinus, Bavinck en anderen), waarbij de periode van duizend jaar begint met Pinksteren en eindigt kort voor de afsluiting van de geschiedenis. Sterk vind ik zijn uitleg van Romeinen 9-11, toegespitst op 11:25,26: "En zo (of: dan?) zal heel Israël gered worden". Israël is hier niet het totaal van alle Joden en heidenen die uiteindelijk gered worden. Paulus bedoelt alleen de Joden. Maar zoals met de 'volheid' van de heidenen niet alle heidenen bedoeld worden, maar het volle getal van de uitverkorenen onder hen, zo wordt met 'geheel' Israël het volle getal van de uitverkorenen onder de Joden bedoeld.

Afsluiting

Tot slot wil ik benadrukken dat wij de blijvende opdracht hebben om het evangelie van Jezus Christus te verkondigen aan het Joodse volk Israël. Zoals dr. Van de Beek schrijft: bekering van de Joden gebeurt niet zonder bemiddeling van (de gelovigen uit) de heidenen. Daarom verdienen de zogenaamde Messiasbelijdende Joden onze hartelijke steun! ■

TEKST
EGBERT
BRINK

BEELD
WIKIMEDIA

Uitleg van een bijbelgedeelte

“Het verdriet verstikt me, Jonatan, je was mijn broeder, en mijn beste vriend. Jouw liefde was mij dierbaar, meer dan die van vrouwen.”

(2 SAM. 1:26)

Liever dan een vrouw?

Rembrandt, *David en Jonathan*

Een vriend verliezen. Je boezemvriend. Dat raakt je diep. Heel diep. Wie zou niet van slag zijn? David uit zich in een lied, een klaaglied. Het verdriet grijpt hem naar de keel. Maar dan die wonderlijke zin: "jouw liefde was mij dierbaar, meer dan die van vrouwen". Heeft David soms een voorkeur voor zijn vriend? Als hij moet kiezen tussen zijn vrouw(en) en zijn vriend, kiest hij dan voor Jonatan? Zijn zij in het verborgene soms *gay lovers*, dus biseksueel of homo?

Als je deze wonderlijke zin legt naast wat er in 1 Samuel gezegd wordt over Jonatan en David:

- Jonatan voelt zich meteen sterk tot David aangetrokken (18:1).
- Hij geeft heel zijn uitrusting en persoonlijke bezit (18:4).
- Hij heeft David zo lief als zijn eigen leven (18:3 en 20:17).
- Jonatan en David kussen elkaar, omhelzen elkaar (20:41).
- Ze zijn als broers (zie Hooglied: zuster … (4:9).
- Ze gaan naar het veld (20:11), (zie Hooglied: kom je mee naar het veld).
- Saul scheldt Jonatan uit als pervers, " … tot schande van de naaktheid van je moeder" (20:30, HSV).

En als David dan dicht: een sieraad, een *beauty* is gevallen. Is dit niet meer dan gewone vriendschap?

In het oog springend

Drie keer het refrein … "ach, dat de helden moesten vallen", ach gevallen, samen, vader en zoon, Saul en Jonatan. Maar nu de climax in het klaaglied.

Want wat David dicht over Jonatan springt het meest in het oog. Het is het meest pijnlijk. "Ik heb een vriend verloren, ach mijn beste vriend, mijn boezemvriend." David kan er maar niet over uit. Die bijzondere liefde van Jonatan steekt af bij de liefde van alle vrouwen in zijn leven. Zijn moeder, en zijn vrouwen, Michal die hem heeft geholpen op de vlucht … Wat is zo bijzonder aan die liefde van Jonatan?

Zielsverwant

Kijk eens waar de vriendschap begint. Wat maakte hen meteen *soulmates*? Het begint met de heldendaad van David die de reus en godslasteraar Goliat doodt (1 Sam. 17). Het lef om voor zijn God op te komen en alleen op die geweldenaar af te gaan heeft Jonatan diep geraakt. Hijzelf heeft al eerder heldendaden verricht: God kan evengoed verlossen door weinigen als door velen (1 Sam. 14). Hun geloofsmoed hebben ze gemeenschappelijk. Dat schept een diepe verbinding, een geloofsband. Het is voor alles geloofsverwantschap. *Brothers in arms*.

Zelfopoffering

Maar er is meer. Als Jonatan heel zijn wapenrusting aan David geeft, maakt hij een bijzonder gebaar. Hij wijst in feite David aan als troonopvolger. Zijn eigen koninklijke wapenrusting (zijn zwaard, zijn boog, zijn riem) en waardigheid als kroonprins legt hij af en geeft hij aan David. Die symboliek is niet erotisch, maar zuiver politiek en maatschappelijk. Jonatan staat zijn plaats af aan David. Dat is onverdiend en het getuigt van liefde en zelfopoffering. Als jij eigen positie als kroonprins opgeeft voor die ander, dan is dat omdat je beseft dat hij de man van Gods keuze is.

Loyale liefde

De liefde die Jonatan laat zien komt op nog een andere manier tot uiting. Hij bevindt zich constant in een *loyaliteitsconflict*. Jonatan wil niet kiezen tussen David en zijn vader. Hij heeft zijn vader nooit verlaten om David te volgen. Hij pleit voor David bij zijn vader en offert zichzelf. Daarom kan zijn vader hem uitschelden: je kiest voor David, pervers figuur dat je bent, je maakt je moeder te schande. Maar dat heeft weinig met een verborgen seksuele relatie te maken. Het gaat erom dat Jonatan in zijn ogen zijn positie als kroonprins opgeeft en het koningshuis van Saul te schande maakt. Desondanks heeft Jonatan zijn vader nooit in de steek gelaten. Tot in de dood is hij zijn vader trouw gebleven. Aan Saul trouw gebleven en evenzeer aan David. Wat een ongekende loyaliteit. Dat is pas liefde, trouw tot in de dood.

Het is dan ook helemaal niet zo vreemd dat David deze liefde typeert als iets anders dan die van vrouwen. Het laat juist zien dat deze liefde vérder gaat, en die andere liefde overtreft en overstijgt. Deze liefde gaat juist *niet* over seksualiteit en erotiek. Een ander soort liefde is dit. Een zichzelf gevende en onvoorwaardelijke liefde. Hun vriendschap brengt het beste in elkaar naar boven.

Diepe vriendschap

En toch … deze mannen hebben een diepe vriendschap, ze sluiten een verbond, ze omarmen elkaar, ze kussen elkaar. Ze zijn op elkaar gesteld. Maar dat wordt in het begin ook van Saul en David gezegd (1 Sam. 18:22). Zij noemen elkaar broer. En dat kussen is ook helemaal niet ongewoon tussen vaders en zonen en broers. Volstrekt normaal in die cultuur (zie het zuiden). In onze cultuur, met niet meer dan een stevige handdruk, wordt een omhelzing of kus al snel uitgelegd in de richting van homo-zijn.

Maar wie zal de psyche van David en Jonatan helemaal ontrafelen? We hoeven ook niet alles in te vullen. Nieuwsgierigheid en gegluur naar wat er al niet tussen hen is voorgevallen zegt meer over ons dan over hen. Want het gaat niet over hun seksualiteit. Het gaat over diepe vriendschap. "(…) een echte vriend is meer waard dan een broer" (Spr. 18:24).

Christocentrisch

Het verbond dat David en Jonatan hadden is niet verbroken. Het is heel gebleven. De loyaliteit is niet opgegeven. Geen van beiden heeft de ander laten vallen. Diepe vriendschap hield stand tot in de dood. Dat klinkt als: trouw die beter is dan het leven. Hier raak je allerlei tonen: iemand die zichzelf geeft, iemand die alles voor de ander over heeft, die bereid is zijn plaats af te staan, die helemaal voor je wil gaan … Welke trekken heeft Jonatan in zijn optreden? Hij moet groeien, ik moet minder worden … dat herinnert aan Johannes de Doper.

Hij moet groeien, ik moet minder worden … **dat herinnert aan Johannes de Doper**

Liever gezegd: hier ontwaar je de Geest van Christus. Wie laat zulke onvoorwaardelijke liefde zien? Wie noemt zichzelf een vriend die niet loslaat, die nooit opgeeft? Het faalt aardse vrienden vaak aan krachten, maar nooit een Vriend als Jezus is. Die huilde om zijn vriend Lazarus, bij het graf. Zijn liefde is het hoogste goed, zijn trouw is beter dan het leven. Geen slaven, vrienden noem ik jullie. "Er is geen grotere liefde dan je leven te geven voor je vrienden" (Joh. 15:13).

Vaak wordt David genoemd als Christus in beeld komt. Hij is de grote zoon van David. Maar wie David zegt, zegt ook Jonatan (God-heeft-gegeven), want zij zijn onafscheidelijk verbonden. ■

TEKST
RUFUS
POS

BEELD
HENK
BOOMSTRA

WAARHEID EN LEUGEN

De *mainstream media* hebben ons de afgelopen twee jaar helaas niet uitsluitend goede diensten bewezen. Het buitengewoon onkritisch gebruik van woorden als genocide, uithongering, kolonialisme en apartheid, vergezeld van eindeloos herhaalde beelden van puinhopen in Gaza, waren voor het wereldwijd sluimerende antisemitisme als een milde regen.

Het zou echter naïef zijn te denken dat minder ongenuanceerde en vertekende beelden de wereld de ogen geopend zouden hebben voor de waarheid omtrent de Gaza-oorlog. Want wat is waarheid? En wil de wereld die waarheid eigenlijk wel zien?

Ik maak het concreet: zou de wereld anders tegen Israël aankijken als de media de door Hamas genoemde aantallen slachtoffers consequent gecorrigeerd zouden hebben door het aantal gedode Hamasstrijders ervan af te trekken? Wellicht. Maar twintigduizend slachtoffers is nog steeds een heel groot aantal. Dit getal wordt niet kleiner, maar wellicht wel begrijpelijker, als in rekening gebracht zou worden dat Hamas met opzet opereerde vanuit een civiele omgeving.

In Johannes 8 spreekt de Here Jezus over de satan. Hij noemt deze eerst de leugenaar van het begin. De aartsleugenaar. Hoe leugenachtig is het dat onze Heiland op dat moment door de farizeeën juist voorgesteld wordt als een *onbetrouwbare* getuige? Besef: een onbetrouwbare getuige veroorzaakt de dood van *onschuldigen*. Kinderen van satan, zo noemt de Here Jezus die farizeeën daarom. Omdat zij beweren dat Hij doet wat bij satan hoort: liegen om te doden. Daarmee verraadt satan tegelijk dat de dood niet een ongewild neveneffect is van de door hem geïntroduceerde leugen. Nee, het is juist satans ultieme doel om het prachtige door God geschapen leven onherstelbaar te verwoesten. Vandaar dat de Here Jezus satan op dat moment ook die andere veelzeggende naam geeft: moordenaar van den beginne.

Tot aan de Hemelvaart kon satan, leugenaar en moordenaar, nog in de hemel komen. Wat hij daar deed, wordt in de Bijbel omschreven als ‘het aanklagen van de heiligen’. Satan klaagde kinderen van de Here aan door … de waarheid te spreken! Hij wees namelijk op de zonden van Gods volk. En op de ondankbaarheid die daaruit sprak voor het wonder van het verbond dat de Here met hen gesloten had. Zo werd de waarheid door de leugenaar misbruikt om opnieuw de dood op te roepen. Waarheid kan inderdaad dodelijk zijn. Als ze in dienst komt te staan van de leugen.

Ja, waarheid kan dodelijk zijn. *Tenzij* het woord dat waarheid wil verkondigen z’n oorsprong vindt in Christus! Hij die Zichzelf *de* Waarheid noemt. Zijn woorden hadden namelijk altijd het doel om leven tevoorschijn te roepen. Dáárvoor was Hij naar de aarde gekomen. De waarheid over de leugen moest openbaar worden.

De beelden van de puinhopen in Gaza berusten op waarheid. Maar, zo kun je vragen: *dienen* deze beelden ook de waarheid als ze dag in dag uit als prominente achtergrond gebruikt worden, zelfs als het gaat over de ellende van Israëlische gegijzelden en hun families?

Alle*en* de waarheid maakt je vrij, zegt de Here Jezus. Het is dus zaak om niet alleen in de kerk, maar ook daarbuiten op je qui-vive te zijn. Als satan je ‘inpakt’ op politieke en maatschappelijke punten, dan heeft dat invloed op de richting van je leven. En juist daarom moet onze mening altijd gedragen worden door de waarheid van Christus. De waarheid die bevrijdt van leugen en dood. Een te uitgesproken mening en een te definitief oordeel in uiterst complexe zaken horen daar niet bij. Zeker als we deze zaken alleen maar te zien krijgen door de lens van puur wereldse media. Het definitieve oordeel is veel veiliger in handen van de Here. Hij is immers degene die belooft zijn waarheid nimmer te zullen krenken. Dat maakt ons zeker dat leugen en dood ook voor ons overwonnen zijn. En dat geeft rust! ■

**Want wat is waarheid?
En wil de wereld die waarheid eigenlijk wel zien?**

Rembrandt, *Boaz en Ruth*; *Boaz, Ruth en Obed*; *De aanbidding der herders*

Uit een vreemde stal

RUTH 4:13-17; MAT. 1:1,5,6; JOH. 10:16

1. In 't huis van brood, in Bethlehem,
waar honger werd geleden,
daar rijpt het graan, daar klinkt een stem:
de Heer geeft u zijn vrede!
Naomi, wees niet bitter meer:
naar jou heeft omgezien de Heer
en jij zult moeder worden.
Er spruit nieuw leven uit de schoot
Van Ruth, je trouwe lotgenoot:
Het leven van een Koning.

2. En Ruth, die aan Naomi hing,[1]
jij hebt je land verlaten,
je koos voor Isrels kleine kring
en vond er brood en water.
Jij koos voor Isrels God, zo groot,
en vond een sterke bondgenoot,[2]
een vorst die jou beschermde.
Er is een losser in het land
En hij gaat voortaan hand in hand
Met een van Moabs dochters!

3. Komt, ziet in Bethlehem een kind:
Zijn naam is knecht des Heren.[3]
Een Koning, zeer door God bemind,
zal vriendelijk regeren.[4]
Een Vorst die hongerigen voedt
En die de vreemdeling behoedt.
Een Herdersvorst van schapen
die komen uit een vreemde stal,
van noord en zuid en overal.
En Jezus zal ze weiden.

1 Ruth = gezellin
2 Boaz = in hem is sterkte
3 Obed = knecht (de dienende)
4 David = beminde, vriend

JOHAN KLEIN
UIT: *NU ZAL DE ZOMER KOMEN – LIEDEREN VAN JOHAN KLEIN*
MELODIE: DAVID DE JONG

Nadere uitwerking nodig

Als redactie hebben we behoefte om terug te blikken op de discussie in ons blad tussen prof. Van den Belt en de predikanten Kuijt en Van Ommeren. Laatstgenoemden publiceerden in vier artikelen, in de vorm van kanttekeningen, hun kritiek bij datgene wat Van den Belt in zijn boek *Geestspraak* schreef. Hierop reageerde Van den Belt, waarna Kuijt en Van Ommeren het laatste woord kregen. Toch is naar ons idee het laatste woord in deze discussie nog niet gezegd.

Het is zelfs de vraag of de discussie wel echt van de grond is gekomen. Daarom willen wij, terugkijkend op hetgeen door de broeders naar voren is gebracht, toch enkele punten aanstippen die onzes inziens vragen om nadere uitwerking – zaken die al lange tijd in de breedte van de kerken op de achtergrond een rol spelen zonder dat ze op de voorgrond besproken worden. Waar gaat het om?

Buitenbijbelse gegevens

Het eerste punt gaat over de rol van buitenbijbelse gegevens bij het interpreteren van de Bijbel. De broeders Kuijt en Van Ommeren hebben op dit punt zorgen geuit richting Van den Belt. Volgens hen gaan bij Van den Belt gegevens uit de natuurwetenschappen, met name data die wijzen op een oude kosmos, fungeren als openbaringswaarheid van God (*NB*, mei, p. 186). Van den Belt stelt hierop dat dit zeker niet het geval is. Wel geeft hij aan dat alles wat zich aandient als betrouwbare kennis ook Gods waarheid is. Wat betreft de hoge ouderdom van de kosmos en de cyclus van dood en leven gaat het dan om 'overduidelijke aanwijzingen' die we daarom 'moeten honoreren' (*NB*, september, p. 313). De vraag blijft echter hangen hoe we tussen betrouwbare en onbetrouwbare kennis kunnen onderscheiden. Wie bepaalt hier of er sprake is van overduidelijke aanwijzingen en dus van betrouwbare ware kennis of juist niet? Zoals blijkt uit het boek van Patrick Chatelion Counet met als titel *Het absurde universum* (Utrecht, 2024) is dit nog niet zo simpel. De ondertitel, *Hoe wetenschap stukloopt op de ongrijpbare werkelijkheid*, spreekt in dit verband boekdelen.

Maar goed, stel dat we toch een bevredigend antwoord kunnen formuleren, dan nog is de vraag welke rol deze overduidelijke aanwijzingen mogen spelen

bij onze interpretatie van de Bijbel. Daar komt bij dat we weten van de doorwerking van de zonde. Die doorwerking betekent niet dat er geen logische menselijke kennis meer mogelijk is, maar het moet ons wel extra voorzichtig maken. Hier zijn zowel Van den Belt als Kuijt en Van Ommeren zich van bewust.

Gebrokenheid

Het tweede punt betreft het zicht op de gebrokenheid van de goede schepping. De broeders Kuijt en Van Ommeren honoreren dat Van den Belt vast blijft houden aan de afzonderlijke schepping van de mens als man en vrouw naar Gods beeld en gelijkenis in een 'staat der rechtheid' (*NB*, oktober 2025, p. 350). Maar naar hun idee stelt Van den Belt deze staat der rechtheid slechts in het paradijs en geeft hij ruimte aan de gedachte dat daarvan buiten het paradijs geen sprake was. Het gaat dan om de vraag of er in de goede schepping een cyclus van leven en dood in het planten- en dierenrijk is geweest. Van den Belt heeft in zijn reactie gelijk dat de Bijbel op dit punt ons geen volle zekerheid biedt. Maar dat laat onverlet dat er wel volle zekerheid is op het punt dat de 'staat der rechtheid' overgegaan is in een 'staat der gebrokenheid'. Die overgang is terug te voeren op het moment dat de Here de mens dagvaardde na het eten van de verboden vrucht. God ging rechtspreken en riep de mens en de slang bij zich om zich te verantwoorden. Daarna deed Hij als rechter uitspraak. Het gevolg is dat de Here een daadwerkelijke verandering in de goede schepping afkondigt. Er wordt een straf door God opgelegd.

Prediker zal hierover later zeggen: "Bezie het werk van God: wie maakt recht wat Hij krom heeft gemaakt?" (Pred. 7:13) Alleen God zelf kan dit ongedaan maken. Onze hoop is dat Hij dat eens zal doen. Precies dáárop wijst Paulus in Romeinen 8. Deze Schriftgegevens zijn van belang om te zien dat we in Genesis 3 niet te maken hebben met een symbolische beschrijving, maar met een gebeuren dat plaatsvond in de tijd, met consequenties voor heel het geschapene in alle tijden en op alle plaatsen.

Vanuit deze Schriftgegevens is het mogelijk om na te denken over de vraag of er in het paradijs sprake is geweest van een kringloop van groei en vergaan in het planten- en dierenrijk, zonder dat dat krom was of zinloos. Maar deze gegevens moeten ons nóg voorzichtiger maken om gegevens uit de schepping ná de zondeval het gelijke gewicht te geven als gegevens uit Gods Woord. Naast de doorwerking van de zonde hebben we namelijk ook te maken met de doorwerking van de straf uit Genesis 3.

Waarheid

In de derde plaats komt in de gevoerde discussie het vraagstuk van de propositionele openbaring aan de orde. Voor Van den Belt is het van belang om te benadrukken dat de waarheid meer dan propositioneel is (= meer is dan een aantal feitelijk juiste beweringen). De waarheid is in de Bijbel een ethische of bevindelijke categorie, zegt hij (*NB*, september, p. 314). Bij de broeders Kuijt en Van Ommeren gaan hierdoor de alarmbellen rinkelen. Zij denken dat Van den Belt hiermee opschuift naar, of in ieder geval ruimte geeft aan, het ethisch waarheidsbegrip (waarbij de waarheid niet meer samenvalt met wat er in de Schrift staat aan proposities [= beweringen, uitspraken], maar met wat de gelovige gemeente in de Schrift als waarheid herkent). Maar voor Van den Belt is dat niet aan de orde.

De vraag blijft dan staan: wat heeft hij dan wel bedoeld te zeggen? Het lijkt erop dat hij heeft willen benadrukken dat de Bijbel geen boek is met algemene (natuurwetenschappelijke) waarheden, maar een boek dat een appel doet op ons hart en in geloof en gehoorzaamheid aanvaard wil worden. Als hij dit bedoelt is er natuurlijk geen discussie. Wie zal dit ontkennen? Toch lijkt er meer aan de hand te zijn. Van den Belt wil namelijk 'in een postmoderne en relativerende context de Schrift als normatieve kenbron handhaven' (*NB*, september, p. 313). De vraag is dan: helpt het in dit verband om te zeggen dat de waarheid ethisch is? Sterker nog, werkt dit juist niet het relativerende in de hand? Precies dat lijken Kuijt en Van Ommeren van hun kant aan de orde te willen stellen. Is het niet belangrijker om juist te benadrukken dat de Bijbel de door God op schrift gestelde propositionele openbaring is? We moeten ons richten op en vasthouden aan wat God in de Bijbel klaarblijkelijk tot ons zegt. Maar juist dat wil Van den Belt ook. Dus ook dit is een punt om nader te bekijken.

Assen 1926

Het ligt in de bedoeling om deze vraag- en discussiepunten mee te nemen naar het volgende jaar, waarin we als *Nader Bekeken* stil willen staan bij honderd jaar 'Assen 1926'. De synode van Assen van de Gereformeerde Kerken deed in 1926 ten aanzien van ds. Geelkerken een uitspraak die te maken had met het lezen van de Bijbel – in het bijzonder met het lezen van Genesis 1-3. Het zal blijken dat de vragen die we nu hebben toen al aan de orde waren en dat er door de synode antwoorden op die vragen geformuleerd zijn. In het licht van de hermeneutische kennis die zich daarna verder ontwikkeld heeft, willen we bezien of die antwoorden ons vandaag verder kunnen brengen. ■

TEKST
ROB VAN HOUWELINGEN

BEELD
RUMATA7

HULPMIDDEL VOOR HET GESPREK TUSSEN JODEN EN CHRISTENEN

Dode Zeerol

Heel de Bijbel bestaat uit Joodse boeken, niet alleen het Oude Testament maar ook het Nieuwe Testament. De enige niet-Joodse bijbelschrijver is Lucas, zoals valt af te leiden uit Kolossenzen 4:10-14. Daar brengt Paulus aan de christelijke gemeente in Kolosse groeten over van Aristarchus, Marcus en Jezus Justus, met de opmerking: "Deze drie zijn de enige Joden die met mij meewerken voor Gods koninkrijk".

Vervolgens noemt de apostel drie andere medewerkers, die blijkbaar geen Joden zijn: Epafras, Lucas en Demas. Toch is het begin van het Lucasevangelie gedrenkt in het Oude Testament. Hoogstwaarschijnlijk behoorde Lucas tot de groep 'Godvereerders': mensen die niet officieel waren toegetreden tot het jodendom maar wel de God van Israël vereerden als de enige ware God. Zij hielden zich aan de Joodse overtuigingen en gebruiken. Een bekend voorbeeld is de Romeinse centurio Cornelius, die door Lucas in Handelingen 10-11 wordt beschreven.

Joods

Tachtig Joodse wetenschappers op het gebied van theologie en geschiedenis hebben bijgedragen aan een indrukwekkend boekwerk: *Het Nieuwe Testament met Joodse toelichtingen*. Het gaat om de Nederlandse vertaling van *The Jewish Annotated New Testament, Second Edition* uit 2017, met de NBV21 als bijbeltekst. Twee gerenommeerde Amerikanen voerden de redactie: Amy-Jill Levine en Marc Zvi Brettler. Interessant is wat eerstgenoemde in haar lezing bij de presentatie van deze uitgave in Utrecht over zichzelf vertelde. "Toen ik zeven jaar was, zei een rooms-katholiek meisje uit mijn klas tegen mij: 'Jij hebt onze Heer vermoord. Dat zegt onze priester'. Ik kwam huilend thuis. Het was mijn eerste les in Joods-christelijke relaties. Ik besloot het Nieuwe Testament te gaan lezen, om fouten te corrigeren en het antisemitisme te beëindigen."

"Toen ik zeven jaar was, zei een rooms-katholiek meisje uit mijn klas tegen mij: 'Jij hebt onze Heer vermoord. Dat zegt onze priester'"

Misschien was de doelstelling van deze zevenjarige wat hoog gegrepen, maar *Het Nieuwe Testament met Joodse toelichtingen* is wel een belangrijk hulpmiddel voor Joden en christenen om elkaar beter te begrijpen.

In het redactionele voorwoord bij de eerste Engelse editie wordt uitgelegd welke functies de term 'Jewish' uit de boektitel heeft. Ten eerste belicht dit boek aspecten van het jodendom uit de eerste en tweede eeuw die het Nieuwe Testament kunnen verduidelijken. De gegevens komen uit de Dode Zeerollen, de geschriften van Philo en Josephus, de Targums (Bijbelvertalingen en -interpretaties in het Aramees) en de iets latere rabbijnse literatuur. Ten tweede worden in dit boek verbanden gelegd tussen het Nieuwe Testament en de Joodse literatuur zoals hiervoor genoemd. Lezers kunnen op die manier volgen hoe religieuze opvattingen zich door de tijd heen hebben ontwikkeld. Ten derde bespreekt dit boek problemen die vooral Joodse lezers tegenkomen in het Nieuwe Testament. Het valt immers niet te ontkennen dat sommige passages een rol gespeeld hebben bij het in stand houden of bevorderen van antisemitisme.

Toelichtingen

Hoe zit *Het Nieuwe Testament met Joodse toelichtingen* in elkaar? Allereerst wordt natuurlijk het complete Nieuwe Testament afgedrukt, voorzien van inleidingen op alle boeken en beknopte aantekeningen bij de bijbeltekst. Daarnaast zijn er bijna negentig kaderteksten die op bepaalde punten iets meer informatie geven, bijvoorbeeld over de 'bloedtekst' waarmee de kleine Amy-Jill op school werd geconfronteerd.

"Laat zijn bloed ons maar worden aangerekend, en onze kinderen!", schreeuwt "heel het volk", dat Jezus gekruisigd wil hebben. Omdat Matteüs 27:25 verwant is met oudtestamentische teksten (met name Jer. 26:15), gaat het hier voor de evangelist meer om vervulling van profetie dan om een universele veroordeling van de Joden. Bovendien was het in Matteüs' eigen context heel het volk *van Jeruzalem*, dat in het jaar 70 de val van de stad meemaakte, aldus de kadertekst. Ik zou nog willen toevoegen dat Petrus na Pinksteren betoogt dat de Jeruzalemmers en hun leiders uit onwetendheid hebben gehandeld; hij roept hen op Jezus alsnog te erkennen als de Messias: "Kom tot inkeer, keer terug naar God om vergeving te krijgen voor uw zonden" (Hand. 3:17-19).

Bijzonder waardevol zijn de meer dan vijftig essays die samen zo'n 260 pagina's oftewel een kwart van het boek beslaan. Ze geven verdieping bij de aantekeningen, maar kunnen ook los daarvan gelezen worden. In deze essays wordt een substantiële hoeveelheid materiaal verwerkt dat verder moeilijk toegankelijk is, en wordt waar nodig ingegaan op actuele discussies. Zo komt aan de orde: de geschiedenis van het jodendom tegen de achtergrond van de Grieks-Romeinse cultuur, de Joodse samenleving ten tijde van het Nieuwe Testament, Joodse (messiaanse) bewegingen, de relatie tussen Joden en niet-Joden, allerlei religieuze gebruiken en opvattingen, literatuur en geschriften uit het vroege jodendom, en Joodse reacties op het Nieuwe Testament. Jammer dat een schets van de kerk van Jeruzalem, bestaande uit messiaanse Joden en onder leiding van Jezus' broer Jakobus, ontbreekt. De Nederlandse uitgave bevat drie extra essays: twee over de Joods-christelijke dialoog in Nederland en in België en een over Luther en de Joden, vertaald vanuit de Duitse uitgave.

Bij het lezen van de essays viel me op dat we ook heel veel *niet* weten. De beschikbare informatie uit Joodse bronnen is schaars, meestal van latere datum dan het Nieuwe Testament en soms lastig te interpreteren. Verder bestond in het vroege jodendom over tal van theologische onderwerpen geen overeenstemming. Dit gold voor kwesties als de positie van engelen in de goddelijke heerschappij over de kosmos, Gods tegenstanders zoals de duivel of Satan, mensvormige

In de essays wordt een substantiële hoeveelheid materiaal verwerkt dat verder moeilijk toegankelijk is, en wordt waar nodig ingegaan op actuele discussies

concepten over God, de aard van de goddelijke voorzienigheid, beloning en straf in het hiernamaals, de opstanding van de doden, de identiteit en de levensloop van de messias, het aantal messiassen, en *last but not least* zonde en verzoening.

Deze diversiteit kan worden toegespitst op de landbelofte, een actueel thema. Josephus kent als diaspora-Jood geen enkele theologische meerwaarde toe aan het heilige land. In de Babylonische Talmoed vinden we discussies over welke voordelen het heeft om in Israël te wonen, maar diaspora-Joden hadden niet het gevoel dat zij in ballingschap verkeerden. Tegelijkertijd droomden sommige buitenlandse Joden van het herstel van Sion. Er is qua diversiteit niets nieuws onder de zon.

Vertekening

Het Joodse perspectief kan ook vertekening opleveren. In zijn essay '*Logos*, een Joods woord' beweert Daniel Boyarin dat Johannes 1:1-18 gelezen moet worden als een midrasj (een nogal vrije methode van interpretatie die vaak door rabbijnen werd toegepast). Wat Johannes schrijft over de Logos ('het Woord') zou dan een commentaar zijn op Ge-

nesis 1:1-5. Boyarin gaat eraan voorbij dat het begrip 'logos' ten tijde van het Nieuwe Testament óók en misschien wel beter bekend was vanuit de Griekse filosofie. Omdat Johannes zowel voor een Joods als voor een niet-Joods publiek schrijft, kan hij beide doelgroepen aanspreken door de term 'logos' te gebruiken.

Een ander voorbeeld van vertekening is de uitleg bij 1 Petrus 2:9: "Maar u bent een uitverkoren geslacht, een koninkrijk van priesters, een heilige natie." Dit zou een geval zijn van vervangingstheologie, waarbij wordt gesuggereerd dat Israël als Gods volk vervangen is door de kerk. Maar de positie van Israël is in deze brief helemaal niet aan de orde. Petrus schrijft aan niet-Joden, die door hun geloof in Jezus Christus de eretitels van Gods volk op zichzelf mogen toepassen.

Het apostolische auteurschap van 1 Petrus wordt trouwens in twijfel getrokken, evenals dat van 2 Petrus en Judas, en van de paulinische brieven Efeziërs, Kolossenzen, 2 Tessalonicenzen, 1-2 Timoteüs en Titus. En de drie brieven van Johannes zouden het product zijn van een 'johanneïsche gemeenschap' of 'johanneïsche school'. Andere opvattingen over het auteurschap worden in de desbetreffende inleidingen wel vermeld, maar de 'heersende mening' geeft telkens de doorslag. Recent onderzoek van verschillende kanten dat uitwijst dat pseudepigrafie (schrijven onder andermans naam) geen legitieme plaats had in de Vroege Kerk, is niet verwerkt.

De aantekeningen zijn doorgaans congeniaal met de Bijbeltekst (= nemen de tekst als uitgangspunt), zoals het een Studiebijbel betaamt. Soms is enige distantie merkbaar. Bij de volkstelling uit het kerstverhaal bijvoorbeeld. Een decreet van keizer Augustus wordt niet bevestigd door bronnen buiten het Nieuwe Testament; Rome heeft nooit een volkstelling voor het hele rijk uitgeschreven, lezen we. Verdere tekstuitleg ontbreekt.

Johannes 5:1 noemt "een Joods feest", waarbij simpelweg wordt opgemerkt: "welk feest het was, wordt niet vermeld". Gelukkig biedt de kadertekst hier uitkomst: het kan Sjavoeot oftewel het Wekenfeest geweest zijn.

De door Mark D. Nanos verzorgde aantekeningen bij Romeinen zijn betrekkelijk uitvoerig en onconventioneel, hoewel er ook vragen rijzen. Naar aanleiding van wat Paulus schrijft over de redding van 'heel Israël' (Rom. 11:26a) merkt Nanos volgens mij terecht op dat 'heel Israël' duidt op 'Israël naar het vlees', dus niet op een geestelijk Israël, en dat de apostel niet noodzakelijk naar de toekomst verwijst, zoals meestal gedacht wordt. "Paulus lijkt een proces voor ogen te hebben dat binnen zijn eigen leven zal worden afgerond en dat het resultaat zal zijn van zijn eigen bediening". Maar ik betwijfel of Nanos gelijk heeft met zijn bewering dat Israëls redding overeenkomt met een vorm van goddelijke bescherming, bedoeld om de Israëlieten alsnog met Paulus te laten meewerken bij de evangelieverkondiging aan niet-Joden.

Gesprek

Het Nieuwe Testament met Joodse toelichtingen is vriendelijk geprijsd. Wie dit boek aanschaft, beschikt over een waardevolle vraagbaak. Daarnaast lijkt het me van belang voor het gesprek tussen Joden en christenen, waarbij de messiaanse Joden niet vergeten mogen worden. Onzekerheden en discussiepunten zullen er altijd wel blijven. Over het Nieuwe Testament is ook met deze Joodse toelichtingen het laatste woord nog niet gezegd. ■

N.a.v.:
Amy-Jill Levine & Marc Zvi Brettler (eds.), *Het Nieuwe Testament met Joodse toelichtingen*, Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen, 2024, ISBN 9789089122834, 934 pag., prijs: € 65.

TEKST
ROB VAN HOUWELINGEN

BEELD
RUMATA7

ISRAËL MET EEN VRAAGTEKEN

"Nergens belooft het NT een staat Israël," kopte het *Nederlands Dagblad* van donderdag 21 augustus 2025. Nogal logisch, dacht ik in eerste instantie; ook de Verenigde Staten of het Koninkrijk der Nederlanden komen in het Nieuwe Testament niet voor. Het bleek echter te gaan om een interview met prof. Hans van Oort, die naam heeft gemaakt als Augustinuskenner. Hij ergerde zich aan het feit dat vele christenen de staat Israël door dik en dun steunen. Daarom besloot hij het Nieuwe Testament integraal door te nemen met als zoekvraag: bieden de nieuwtestamentische geschriften enige basis om positief achter de huidige staat Israël te staan? Van Oorts antwoord op deze – gesloten – vraag is kortweg 'nee'.

Dat is een heel boek geworden. Op basis van zijn onderzoek heeft hij in de titel een veelzeggend vraagteken achter het woord Israël geplaatst.

Niet van hier

Inderdaad lopen bijbellezers het risico om het Bijbelse spreken over Israël als volk van God in de heilsgeschiedenis rechtstreeks toe te passen op de huidige staat Israël. Maar het is van belang duidelijk te hebben welke betekenis je het woord Israël geeft. Volgens Van Oort moeten christenen het woord Israël bij voorkeur gebruiken "voor de messiaanse gemeenschap van Jezus, voor hen die als ware kinderen van Abraham diens geloof delen" (p. 14). En deze geloofsgemeenschap heeft nooit gestreefd naar een eigen staat.

Fundamenteel is het woord van Jezus, opgetekend in Johannes 18:36: "Mijn koninkrijk is niet van hier" (letterlijk vertaald: 'niet van deze wereld'). Toen de leerlingen Hem na Pasen vroegen of Hij binnen afzienbare tijd het koningschap over Israël ging herstellen, was het antwoord dat zij getuigen van Jezus zouden zijn tot aan de uiteinden van de aarde (Hand. 1:6-8). En Paulus noemt Abraham in Romeinen 4:13 een erfgenaam van de wereld (Grieks: *kosmos*, dat trouwens in deze context ook de betekenis 'mensenwereld' kan hebben).

Het Israël van God

In alle ijver om zijn punt te maken vliegt Van Oort soms exegetisch uit de bocht. Verschillende keren wijst hij bijvoorbeeld op de uitdrukking "het Israël van God" in Galaten 6:16. Dat is volgens hem "de christelijke gemeente die bestaat uit Joden die in Jezus als hun Messias geloven en uit christen geworden heidenen" (p. 99). Volgens diverse hedendaagse exegeten zijn er echter goede argumenten om te stellen dat Paulus in deze tekst aan twee groepen denkt, die hij vrede en barmhartigheid toewenst: enerzijds "allen die bij deze maatstaf blijven" (namelijk het geloof in de gekruisigde Christus), zowel besnedenen als onbesnedenen, en anderzijds het in meerderheid nog ongelovige Israël, Gods verbondsvolk. Dat laatste komt dicht bij de hoop die Paulus in Romeinen 11:26a uitspreekt, dat heel Israël gered zal worden.

Een ander voorbeeld. Jakobus schrijft zijn brief aan de twaalf stammen in de diaspora (Jak. 1:1). Van Oort betwijfelt of deze adressering op de Joodse diaspora slaat en zegt dat de gebruikelijke betekenis hier "blijkbaar" (?!?) niet geldt (p. 138). Volgens hem moeten de geadresseerden christenen zijn, die worden aangesproken als het ware volk van God, het nieuwe Israël. Maar dat is een geforceerde interpretatie van de tekst. Jakobus herinnert zijn lezers, (messiaanse) Joden in de diaspora, eraan dat zij ook in het buitenland geworteld blijven in het stamverband van het Israël van God.

Omgekeerd laat Van Oort twee teksten liggen die zijn betoog zouden kunnen ondersteunen. Ten eerste Efeziërs 6:1-3, waar Paulus de belofte bij het gebod om je ouders te eren als volgt verwoordt: "Dan zal het u goed gaan en zult u lang leven *op aarde*." Ten tweede Hebreeën 13:14a: "We hebben hier immers *geen blijvende stad*" – daarmee is Jeruzalem bedoeld, de stad die verwoest zal worden, in tegenstelling tot het hemelse Jeruzalem.

Geen ruimte voor een staat

Van Oort behandelt de 27 nieuwtestamentische geschriften in de canonieke volgorde, dus eerst de evangeliën (waarbij hij toch weer Marcus vooropstelt als zijnde het oudste evangelie) en Handelingen, vervolgens de brieven van Paulus en Hebreeën, daarna de Katholieke Brieven en ten slotte het boek Openbaring. In zijn korte toelichtingen op deze geschriften volgt hij doorgaans de kerkelijke traditie. Het doet weldadig aan dat hij bij de brieven van Paulus geen reden ziet om het auteurschap van de apostel te

betwijfelen, ook niet bij de omstreden Pastorale Brieven. Alleen meent hij dat het boek Openbaring niet geschreven is door de apostel Johannes, maar door een profeet uit Klein-Azië met de naam Johannes. Van zo'n invloedrijke profeet ontbreekt echter ieder historisch spoor.

Uiteindelijk is de conclusie dat de geschriften van het Nieuwe Testament "geen enkele ruimte laten voor een staat Israël" (p. 179). Jezus spreekt niet over enig herstel van een aards rijk voor Israël, en zijn volgelingen – Paulus, Petrus, Johannes, Stefanus – evenmin. "De focus van de christelijk-messiaanse proclamatie is het wereldwijde koninkrijk van God waarin zowel Joden als niet-Joden zijn opgenomen" (p. 182).
Van Oort geeft zelf de volgende samenvatting van zijn betoog:

> Op het voetspoor van Jezus Messias hebben zijn oudste volgelingen allereerst benadrukt dat Gods koninkrijk nú al aangebroken [is, RvH] en dat dit grote implicaties heeft voor het leven van alledag. Daarenboven meldt het Nieuwe Testament dat de volle verwerkelijking van het koninkrijk nog komt. Dat is het uitzicht dat deze oer-christelijke (en tegelijk oer-Joodse) geschriften willen bieden. Over een wereldlijke eigen staat Israël in een eigen land met Jeruzalem als centrum wordt daarbij opvallenderwijs (en bewust!) niet gesproken (p. 199).

Methodische vragen

Naast sympathie voor Van Oorts standpunt, althans inhoudelijk, heb ik wel methodische vragen. Eerlijk gezegd vond ik het lezen van dit boek enigszins vermoeiend, omdat de auteur bij elk hoofdstuk op dezelfde deelconclusie uitkomt. Waarom heeft hij de vier evangeliën niet gecombineerd, evenals de brieven van Paulus en de Katholieke Brieven? Of, nog beter: waarom is niet voor een thematische aanpak gekozen, door de thema's 'koninkrijk' en 'Israël' in hun onderlinge samenhang te onderzoeken? Voor zo'n aanpak biedt de *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's*[1] bruikbaar materiaal.

En tegen wie opponeert Van Oort precies? Ik lees allemaal vage aanduidingen: hij keert zich tegen 'theologen' van diverse snit (p. 16), tegen vele kerken met universitair geschoolde voorgangers (p. 77) en vooral tegen *Christenen voor Israël*, betiteld als 'een militante christen-zionistische organisatie' (p. 170). Geen van deze mensen wordt echter aan het woord gelaten in dit boek. Dus komt ook hun argumentatie niet ter sprake – en dat is weinig bevorderlijk voor een gesprek. Want waar blijft de landbelofte uit het Oude Testament? Deze kwestie wordt in een Appendix van slechts zeven pagina's aangestipt. God heeft aan Abraham een groot nageslacht beloofd en toegezegd dat dit nageslacht voor altijd het land zal beërven. Maar 'voor altijd' (of: 'voor eeuwig') is niet eindeloos, aldus Van Oort, het gaat om Gods geschiedenis met mensen in de opeenvolgende generaties. 'Voor altijd' (of: 'voor eeuwig') betekent dan 'van geslacht op geslacht' of 'van generatie op generatie'. Natuurlijk blijft God trouw aan zijn verbond en laat Hij Israël niet vallen. Maar, zo beweert Van Oort, uit het Nieuwe Testament blijkt dat de landbelofte uitgezonderd is van blijvende geldigheid. Daarmee is de cirkel van de redenering rond, maar of dit de genoemde theologen, kerken, voorgangers en *Christenen voor Israël* zal overtuigen?

Roversbende

De moderne staat Israël is een politiek gegeven, in 1948 gelegitimeerd door de Volkenbond, voorloper van de Verenigde Naties. Daarmee heeft Israël zich te houden aan internationaal recht. Maar als het huidige bewind die rechtsregels aan zijn laars lapt, wordt juist van christenen een kritische houding gevraagd. Aan het slot van zijn boek citeert Van Oort, als Augustinuskenner, een wijs woord van deze kerkvader: "Zonder gerechtigheid is de staat een roversbende." Daar kunnen alle staatslieden het mee doen, inclusief die van Israël. ■

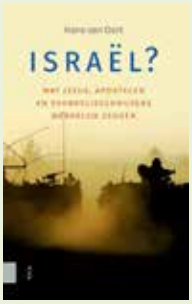

N.a.v.:
Hans van Oort, *Israël? Wat Jezus, apostelen en evangelieschrijvers werkelijk zeggen*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2025, ISBN 9789048573585, 238 pag., prijs: € 24,99.

1 Armin Baum en Rob van Houwelingen (red.), *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's*, Utrecht, 2019.

TEKST
HANS
VAN DEN HERIK

BEELD
ART AND
THE BIBLE

ISRAËL EN DE ROMEINEN-BRIEF

Jan Massys, *Paulus*

Wat is de plaats en rol van het volk Israël in Paulus' brief aan de Romeinen en welke theologische betekenis heeft dat? Deze vraag stelde Huib Wilschut zich en daarom schreef hij er een lijvige monografie over. De vraag werd opgeroepen door de vele keren dat dr. Wilschut, na zijn overgang van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt naar de kring van de Gereformeerde Bond, in kerkdiensten voor Israël hoorde bidden. Regelmatig werd Israël in aansluiting op Deuteronomium 32:10 en Zacharia 2:8 (HSV) 'Gods oogappel' genoemd. Vaak werd er ook aan toegevoegd dat voor dit volk 'heerlijke en grote beloften' in het vooruitzicht liggen.

Het viel Wilschut op dat discussie hierover nauwelijks mogelijk was. Wie vragen stelde bij de bijzondere plaats van Israël, werd op z'n minst een vervangingstheoloog genoemd, zo vertelde hij bij de presentatie van zijn boek.[1] Wilschut koos zijn uitgangspunt voor de theologische interpretatie van 'Israël' in de brief aan de Romeinen. De reden was voor hem meerledig: in de Romeinenbrief wordt veel over Joden (Israëlieten) en heidenen (niet-Joden) gesproken en in deze brief gaat het (aldus Wilschut) over de kern van het geloof: hoe zondige mensen (Jood en heiden) rechtvaardig zijn voor God. Daarnaast spreekt Paulus in Romeinen 11 uitgebreid over de toekomst van Israël. Als ergens de vragen over Israël beantwoord kunnen worden, dan is het wel in deze brief. Daarbij moeten we wel eerlijk en open naar de Schrift luisteren. Daarom kiest dr. Wilschut voor een nauwkeurige exegetische benadering. Eerst exegetiseert hij Romeinen 1-4 en (na een intermezzo) gaat hij verder met Romeinen 9-11.

Verhouding met God

In Romeinen 1-4 staat onze verhouding met God centraal. Nadat Paulus zich geïntroduceerd heeft als een dienaar van Christus, zegt hij dat hij ook in Rome het evangelie wil verkondigen, "want het is een kracht van God tot zaligheid, eerst voor de Jood en ook voor de Griek". Beide groepen (en daaronder is iedereen begrepen, benadrukt Wilschut) hebben immers de goede boodschap van Gods genade en vergeving nodig. Want Jood en heiden zijn beiden schuldig voor God. Voor God is alleen het onderscheid tussen Jood en heiden niet doorslaggevend. Niet de besnijdenis van het lichaam maakt rein, maar die van het hart (2:29). We kunnen, concludeert Wilschut, alleen gerechtvaardigd worden door het geloof in de Heere Jezus. Dat geloof had Abraham. Abraham is daarom een vader van allen die geloven, of ze nu besneden zijn of niet, als ze maar wandelen in het geloof en de voetstappen van Abraham (4:12).

Nauwkeurig volgt dr. Wilschut de tekst van Romeinen 1-4, waarbij hij in noten en appendices ingaat op allerlei exegetische bijzonderheden. Hij wijst de opvatting van het Nieuwe Perspectief op Paulus af, waarbij rechtvaardiging vooral betekent dat heidenen als kind van God welkom zijn in de gemeente. De toegang wordt volgens deze opvatting sinds Christus' dood en opstanding namelijk niet meer bepaald door de identiteitskenmerken van het Jodendom, zoals besnijdenis etc. Wilschut kiest vanuit de exegese voor een klassiek reformatorische lezing. De manier waarop hij dit doet, is overtuigend, maar soms gaat hij te kort door de bocht. Was – om een voorbeeld te noemen – Abrahams geloof vrijwel identiek met dat van de nieuwtestamentische gemeente? Wordt hier wel recht gedaan aan de openbaringshistorie?

Intermezzo

In het intermezzo gaat Wilschut in op de vraag of Israël een aparte status heeft in het Nieuwe Testament. Dit wordt gesteld in dispensationalistische kringen. God heeft (volgens deze opvatting) twee volken. Israël is het belangrijkste volk. Daarna volgt de kerk. De heilsweg voor Israël verschilt met die van de kerk. Ook het toekomstperspectief verschilt. Voor Israël wacht het Messiaanse koninkrijk, waarbij allerlei beloften uit het Oude Testament letterlijk in vervulling gaan. In het land Israël zal een nieuwe tempel gebouwd worden en de offerdienst plaatsvinden. Volgens Ouweneel, die in deze traditie staat, wordt het nieuwe verbond (dat Jeremia al voorzegde) pas in deze eindtijd gerealiseerd. Wilschut wijst beide visies af. Er is – zo stelde hij in zijn onderzoek naar Romeinen 1-4 – maar één heilsweg. Wat betreft de vervulling van de oudtestamentische beloften is naar zijn mening een goede hermeneutiek belangrijk. Beloften gaan niet altijd letterlijk in vervulling. We moeten beseffen dat veel beloften een oudtestamentische kleur hebben. Als gesproken wordt over een nieuwe tempel, staat niet de tempel centraal, maar dat waar het in de tempel om draait: Gods nabijheid en aanwezigheid.

1 Zie het 'Actueel' op p. 382-385 van dit nummer van *Nader Bekeken*.

Een eenzijdig letterlijke lezing van de beloften van God zet ons op een dwaalspoor, zegt Wilschut. We moeten de beloften lezen door de bril van het Nieuwe Testament. Jezus spreekt niet alleen over een aards heiligdom, maar ook over een hemels (Op. 21). Er is niet alleen een aards Israël, maar ook een 'Israël van God' (Gal. 6:16). Er is ook een hemelse stad (Heb. 11:10). Voor Wilschut betekent dit, dat het spreken over het land Israël als blijvende gave van God discutabel is. Er is geen heilrijke, aardse toekomst voor Israël weggelegd.

Volheid en heil

Hoe zit het dan met Israël? Om dat na te gaan richt Wilschut zich op de uitleg van Romeinen 9-11. Terecht wijst hij erop, dat de reden waarom Paulus dit thema hier aan de orde stelt niet expliciet genoemd wordt. Gaat het om de betrouwbaarheid van God, die voor Jood en heiden van belang is?
Dit gedeelte begint met een emotionele uitspraak van Paulus. Hij zou wel willen van Christus gescheiden te zijn ter wille van zijn broeders, zijn mede-Israëlieten. Hun behoren immers: "de aanneming tot kinderen en de heerlijkheid en de verbonden en de wetgeving en de eredienst en de beloften. Tot hen behoren de vaderen, en uit hen is, wat het vlees betreft, de Christus voortgekomen" (Rom. 9:4 en 5, HSV). Nadrukkelijk wordt hier de unieke plaats van Israël als drager van Gods openbaring en als eigen volk van God naar voren gebracht. Nauwkeurig exegetiseert Wilschut wat Paulus bedoelt, waarbij hij er aandacht voor vraagt of we als kerk het Jood-zijn van Christus moeten benadrukken. Terecht zegt Wilschut dat Jezus vooral gezien moet worden als Zoon van God. Toch aarzel ik of Wilschut hier niet te weinig zegt. Juist de bijzondere inbedding van Christus in het Joodse volk als drager van de Messiaanse belofte had mijns inziens meer benadrukt moeten worden. Het heil is immers uit de Joden (Joh. 4:22). Dit onderstreept de bijzondere plaats van Israël.
De verdere uitleg van Romeinen 9-11 gebeurt nauwgezet. In de sterk-exegetische benadering van de discussie miste ik echter een theologische uitwerking van de verkiezing van Israël. Daarop komt Paulus immers expliciet terug in Romeinen 11:28. God houdt ondanks alle weerstand aan Zijn plan vast.
Romeinen 10 schildert – stelt Wilschut – aangrijpend hoe Israël mis heeft gegrepen. Zij hebben een ijver voor God, maar niet met inzicht. En juist daardoor lopen ze voorbij aan de gerechtigheid van God, zoals die in Jezus openbaar geworden is. Wilschut wijst er terecht op dat in dit hoofdstuk de kloof zichtbaar wordt. Voor Jood en Griek is de gave van God beschikbaar. Israël heeft het echter niet verstaan. De kerk heeft de roeping Israël jaloers te maken op het heil waarin zij mag delen.
Met tal van teksten uit het Oude Testament beschrijft Paulus in Romeinen 9-11 het drama van Israëls ongeloof en verharding. Soms is het (aldus Wilschut) een ketting (*catena*) aan citaten. Wat gold voor de tegenstanders van oudtestamentische gelovigen, geldt nu voor de ongelovig gebleven broeders (citaat van Ps. 69:23 in Rom. 11:9). De positie van het ongelovig gebleven Israël is dubbel: wat betreft het evangelie zijn ze vijanden, maar wat betreft de verkiezing zijn zij geliefden.

Gods trouw

Romeinen 11:25-26 vormt het kernmoment in Paulus' visie:

> Want ik wil niet, broeders, dat u geen weet hebt van dit geheimenis (opdat u niet wijs zou zijn in eigen oog), dat er voor een deel verharding over Israël is gekomen, totdat de volheid van de heidenen is binnengegaan. En zo zal heel Israël zalig worden, zoals geschreven staat: De Verlosser zal uit Sion komen en zal de goddeloosheden afwenden van Jakob.

Wilschut typeert 'geheimenis' (Grieks: *mysterion*) als Gods heilsplan met Israël. Met H. Ridderbos is hij van mening dat dit heilsplan van God zich in de geschiedenis realiseert. God maakt Zijn weg met het volk af. De lezers moeten het vooral niet miskennen (aldus Wilschut). Dat heilsplan behelst dat een volheid van Israël uiteindelijk

toch zalig wordt. Deze volheid betreft niet het totaal van alle Israëlieten, maar wel een substantieel en representatief deel ervan. Dat proces is nu al bezig en zal in de toekomst voor Jezus' wederkomst voltooid worden.
Mijns inziens geeft Wilschut hiermee aan het woord 'geheimenis' een te beperkte inhoud. Kun je iets wat nu al aan de gang is (de aanvaarding van Christus als Messias door de Joden) wel beschouwen als 'geheimenis'? Als Paulus een geheimenis openbaart, is dat toch meer dan de continuering van een proces dat al aan de gang is? Geheimenis duidt op iets ongedachts, wat tot nu toe verborgen is. Mijns inziens is Wilschut te terughoudend bij zijn uitleg hiervan. Israëls omkeer zal niet minder zijn dan 'leven uit de doden' (11:15), waarbij (aldus Wilschut) herinnerd wordt aan Ezechiël 37:1-12. Wilschut benadrukt het temporele aspect van de verlossing. In overeenstemming met recent onderzoek geeft hij aan dat we moeten lezen: "alsdan zal Israël zalig worden" En niet: "alzo (op die manier) zal Israël zalig worden". Deze keuze vind ik verrassend, omdat zijn betooglijn meer neigt naar het 'alzo'.

Conclusie

Wilschut kiest in de discussie een eigen weg, die hij exegetisch onderbouwt. Het spreekt aan, dat hij de eigenheid/etniciteit van Israël als volk handhaaft. Het 'hele' Israël dat zalig wordt is niet het geestelijke Israël uit Joden en heidenen; het gaat hem nadrukkelijk ook om het etnische Israël. Wel benadrukt hij terecht dat het hier om het gelovige Israël gaat dat voor zijn Messias buigt. Alleen in Hem is immers heil, zoals ook in Romeinen 1-4 bleek. Anderzijds is de verwachting van Israëls behoud bij Wilschut wel wat mager. Zoals gezegd, spreekt Paulus mijns inziens meer over een direct, verassend ingrijpen van God. Daarbij benadrukt Paulus ook dat juist hierin de verkiezing (die zo'n belangrijk onderdeel vormde van Romeinen 9-11) tot zijn recht komt. God komt op zijn eigen werk terug. De genadegaven en de roeping van God zijn onberouwelijk (11:29).
Ik val Wilschut bij in zijn afwijzen van een gedetailleerde eindtijdverwachting. Te vaak worden oudtestamentische profetieën op de klank af gebruikt om zo'n toekomstscenario in te vullen, zonder een deugdelijke hermeneutische verantwoording en zonder het besef dat profetieën hun eigen achtergrond, bedoeling en taalveld hebben. Een christelijke lezing van oudtestamentische profetieën beseft, dat onze context en blikrichting anders is dan in de tijd dat de profetieën werden uitgesproken. Zij leefden voor Christus komst, wij erna.
Wel moeten wij – en daarin verschil ik van Wilschut – beseffen dat de profetieën allereerst aan het Joodse volk zijn geadresseerd. Wij vormen als christelijke lezers een *extended audience*' (om met VanHoozer te spreken). Wij luisteren met Israël mee, omdat wij sinds Pasen en Pinksteren mogen delen in de aan Israël geschonken verwachting.

Drie woorden

Vanuit deze plaatsbepaling is het nodig oog te hebben voor wat God speciaal voor Zijn 'eerstgeboren zoon' en onze 'oudste broeder' doet en langs welke onbegrijpelijke wegen Hij zich weer over hem ontfermt en daarmee dat afmaakt waaraan Hij eens begon. Hoe dat precies gebeurt en gestalte krijgt, hoeven wij niet te weten. Maar dat de vervreemding tussen God en Israël niet altoos duurt, is een prachtige belofte, die we mogen koesteren. God laat niet varen de werken van Zijn handen.
Wilschut zegt terecht dat we met twee woorden moeten spreken: er is maar één evangelie en dat vraagt bij Jood en heiden om geloof en gehoorzaamheid. Ik zou aan die twee woorden graag het woord 'verkiezing' toevoegen. God blijft trouw aan Zijn verkiezing en verbond (o.a. Deut. 7:6-8 en Deut. 30); het heil rust alleen in Hem. ■

Dr. A.J. van den Herik is predikant van de hervormde wijkgemeente 2 (binnen de PKN) in Dordrecht (Rondom de Augustijnenkerk) en deeltijds gastdocent Oude Testament aan de ETF in Leuven.

N.a.v.:
Huib Wilschut, *Met twee woorden spreken. Over Israël in de brief aan de Romeinen*, Eburon, Utrecht, 2025, ISBN 9789463015462, 364 pag., prijs: € 29.95.

TEKST
KEES
VAN DIJK

BEELD
OLLEGA

UIT **ZICHT OP DE KERK**
VAN 28 AUGUSTUS 2025

In dit themanummer over Israël is er uiteraard ook aandacht voor wat we over Israël uit andere bladen bijeen kunnen sprokkelen. En daar is inderdaad heel wat over dat thema te vinden. Ik knip twee bijdragen die moeite doen om liefde voor Israël te combineren met kritiek op de handelswijze van de staat Israël. Ik stel deze rubriek samen op het moment dat we hoop hebben gekregen op een begin van vrede in Gaza. De wereld begint voorzichtig aan een opgelucht ademhalen. Mijn eerste knipsel is uit een bijdrage van ds. M. Klaassen in Zicht op de kerk, *een blad uit de Hersteld Hervormde Kerk. Hij schrijft onder meer:*

Spagaat

Voor gewone kerkmensen wordt het er (...) niet eenvoudiger op. Zij voelen zich soms klem zitten tussen liefde voor Israël en de dagelijkse mediabombardementen van heftige beelden die zeker eenzijdig zijn, maar daarom niet verhullen dat het inderdaad vreselijk is in de Gazastrook. Al kunnen we weinig sympathie voor de islam opbrengen, dat laat onverlet dat er daar honderdduizenden mensen honger lijden, opgejaagd worden en geen toekomst voor ogen zien. En als extremistische politici als Ben-Gvir en Smotrich er geen doekjes om winden en zeggen dat ze het hele zaakje het liefst willen opdoeken, dan geeft dat terecht reden tot zorg. (Als ik na het schrijven van de laatste zin van deze of gene een tik op de vinger krijg, is dat wat mij betreft de bevestiging van wat ik bedoel.)

Als het om Israël gaat, lijkt nuancering bijna niet mogelijk. Dat is een spagaat die ik heel diep voel, ook persoonlijk. Ik geloof in de legitimiteit van de staat Israël, maar zie in het Nieuwe Testament overduidelijk dat Israël – theologisch gezien – zijn vervulling vindt in Christus. Ik geloof in het herstel van Israël, maar óók dat dit herstel, theologisch gezien, al met Pinksteren begonnen is.

Ik geloof in het doorgaande verbond van God, waarin het gaat om het éne volk van God en meen dat we daarom Israël niet zomaar kunnen verzelfstandigen (zoals het dispensationalisme doet). Theologisch gezien is Israël daarom een raadsel, een

'verborgenheid'. Want ik geloof tegelijk dat 1948 niet zomaar was en zie in het Oude Testament een 'tegoed' dat nog op vervulling wacht (Ezechiël, Zacharia).

Kortom, na zoveel jaren studie en verdieping rond Israël ben ik er nog steeds niet uit. En misschien is dat maar goed ook. Want wanneer ben je 'eruit'? Kun je over Israël ooit de waarheid in pacht hebben? Of is dat juist het raadsel van dit volk, dat je er van zoveel kanten naar kunt kijken en er toch nooit over uitgedacht bent? Omdat het een volk is met een geheim waar God Zijn weg mee gaat, een weg die, net wanneer je het denkt te begrijpen, je toch net weer ontglipt. Dat maakt bescheiden en opent ook ruimte voor nuancering. Misschien

'Kun je over Israël ooit de waarheid in pacht hebben?'

zitten we er soms gewoon naast. Gelukkig hangt Gods weg met Israël niet af van ons oordeel over Israël. Hij gaat Zijn ongekende gang, juist met Israël. 'Al Gods wegen zijn Israëlitisch' (Da Costa).

Ik neem dit citaat op omdat het illustratief is voor het enerzijds – anderzijds dat de gesprekken over dit thema zo lijkt te kenmerken. En dat is dan in het gunstigste geval zo. Eerlijk gezegd is me dat liever dan meer extreme positiekeuzes die we in de afgelopen weken ook tegenkwamen. ■

Dit nummer van *Nader Bekeken* is het laatste van dit jaar. Het december-januarinummer zal DV verschijnen op 9 januari 2026.

Bestuur en redactie wensen u voor de komende adventsweken en voor het nieuwe jaar Gods rijke zegen toe.
We mogen leven in de verwachting van Christus' komst!

Overal, tot aan de einden der aarde,
zal men de HEER gedenken
en zich tot Hem wenden.
Voor U zullen zich buigen
Alle stammen en volken.
Want het koningschap is aan de HEER.
Hij heerst over de volken.

(Psalm 22:28 en 29)

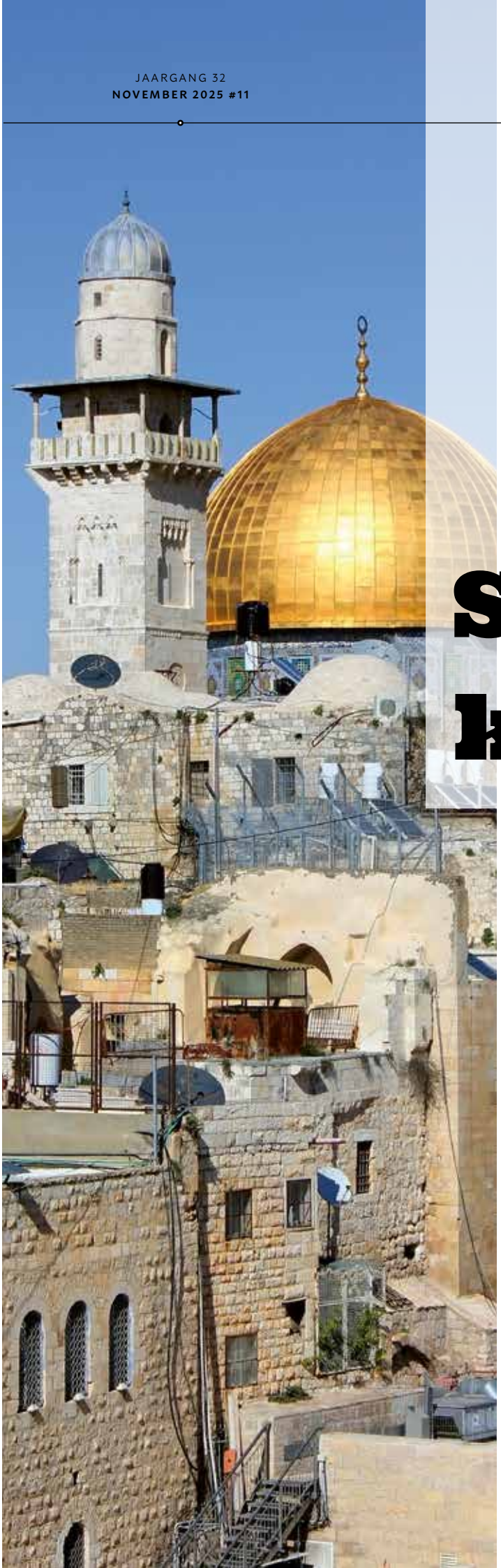

UIT HET **REFORMATORISCH DAGBLAD**
VAN 6 SEPTEMBER 2025

In het Reformatorisch Dagblad *stond nog een genuanceerd verhaal. Het heeft als titel 'Hoe je toch van Israël kunt blijven houden'. De auteur, Jacob Hoekman, wil de steun aan Israël en een eerlijke beoordeling van het gedrag van de huidige staat Israël combineren. Gelukkig citeer ik dit op het moment dat er een begin van vrede is in Gaza. Hij gaat in op de vraag:*

Steun en kritiek

Is steun voor het beleid van Netanyahu in Gaza dus de enige mogelijke uitkomst voor wie de Bijbel serieus wil nemen?

De grote lijn in de kerkgeschiedenis is niet zo ingewikkeld. Over het algemeen hebben zowel de oosterse als de westerse kerken doorgaans een bepaalde vorm van vervangingstheologie aangehangen, waarbij de kerk in meerdere of mindere mate als het nieuwe Israël geldt.
Dat betekent lang niet altijd dat er lelijk gedaan werd over de Joden (alhoewel dat vaak genoeg ook het geval was), maar het betekent wél dat Israël als volk vooral een instrumentele positie kreeg toebedeeld. Dat wil zeggen: Israël was er niet voor zichzelf, maar diende voor een ander, hoger doel. Dat hogere doel is om Christus voort te brengen en zo de volken te bereiken. Nu, na Christus, heeft Israël geen speciale positie meer.

Ook in de reformatorische gezindte was (en is!) vervangingsdenken volop aanwezig. Maar er is tegelijk een andere, krachtige onderstroom die zich vooral in de laatste decennia heeft ontwikkeld. De vertegenwoordigers daarvan benadrukken andere teksten, bijvoorbeeld dat Gods beloften voor Israël „onberouwelijk" zijn, zoals staat in Romeinen 11. Ofwel: het Joodse volk is niet alleen instrumenteel voor de zegen van anderen, maar blijft ook zelf onveranderd Gods speciale, uitverkoren volk. De Joden zijn en blijven Gods oogappel en wie hen aanraakt, raakt God Zelf aan.

Onwankelbare steun
(...) Kun je de blijvende uitverkoren positie van het Joodse volk voluit overeind houden en tóch heel kritisch zijn op de moderne staat Israël? Als puntje bij

‘Kun je de blijvende uitverkoren positie van het Joodse volk voluit overeind houden en tóch heel kritisch zijn op de moderne staat Israël?’

paaltje komt, zeggen de eerdergenoemde critici in mijn ervaring meestal: Nee. Dat kan niet. Of op z’n minst gebeurt het niet in de praktijk.

Die mensen kunnen baat hebben bij een theologie die enerzijds volop ruimte geeft aan de unieke en blijvende positie van Israël in de Bijbel, maar anderzijds niet net doet alsof de moderne staat een-op-een hetzelfde is als het volk Israel. Bovendien moet zo’n theologie niet blijven steken in Israël, maar Christus centraal stellen – voor zowel Jood als niet-Jood.

Dat klinkt misschien logisch, maar in de praktijk blijkt dat tegen te vallen. Een warm hart voor het volk Israël vertaalt zich algauw in onwankelbare steun voor de moderne staat – wat die staat ook doet. Die houding is bijvoorbeeld regelmatig in kringen rond Christenen voor Israël terug te vinden.

Makkelijke oneliners
Toch zijn er theologen die hier geen genoegen mee nemen. In Nederland zijn die vaak relatief onbekend, al is er wel een stichting, de Jules Isaac Stichting, die een volwaardige christelijke theologie nastreeft waarin Israël een centrale plek behoudt zonder dat direct te vertalen in politieke termen. De voorzitter, Jeroen Bol, heeft al vaak gezegd dat er hoognodig een theologisch alternatief voor de vervangingstheologie moet komen. Dat alternatief moet dieper gaan dan makkelijke oneliners over vervulling van profetieën die vervolgens toegepast worden op de huidige staat.

Internationaal is vooral de Messiasbelijdende Joodse theoloog Mark Kinzer een invloedrijke figuur in dit opzicht. Hij benadrukt hoe de groeiende groep Messiasbelijdende Joden vormgeeft aan Gods blijvende verbond met Israël, maar is huiverig om al te grote woorden te gebruiken voor de seculiere staat Israël.

Ook de Amerikaanse theoloog Kendall Soulen heeft theologisch baanbrekend werk verricht en benadrukt dat de Joden, net als de volken, hun eigenheid blijven houden in Gods plan. Maar dat betekent niet automatisch dat het moderne Israël als staat een bijzondere rol speelt in Gods plan, stelt hij. „Ik hóóp dat het – seculiere – zionisme een instrument tot de vrede zal blijken, ik hóóp ook dat de staat Israël dat zal zijn. Maar ik weet het niet, sterker: ik vrees soms.” Christenen kunnen Israël zeker steunen, zei hij eerder in een interview, maar zelf erkent hij ronduit dat hij dat vooral doet om „seculiere redenen”.

Kortom, wie iedere zweem van vervangingstheologie wil vermijden, heeft daar zeker mogelijkheden voor. Wie bovendien een gezonde afstand wil inbouwen tussen een Israëltheologie en de moderne staat Israël, kan ook dat op een theologisch verantwoorde manier doen. Je kunt werkelijk van het volk Israël houden zonder dat het volk van Gaza daaronder hoeft te lijden. ■

COLOFON

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Cahiers tot versterking van het gereformeerde leven die de stichting in de loop der jaren uitgaf zijn in PDF verkrijgbaar.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter
Drs. H.J. Offereins
Secretaris
W. Hindriks
Penningmeester
G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN
Hoofdredactie
Dr. P. Boonstra
Eindredactie
B. Seldenthuis
D.E. Slump-Schoonhoven
Redactie
Ds. S.M. Alserda
Drs. H.J. Boiten
Ds. C. van Dijk
Dr. B. van Egmond
Drs. B.P. Hagens
Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat
Ds. S.M. Alserda
Melkweg 49, 7904 ER Hoogeveen
Tel.: 06-165 61 146
Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken
Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA
Drs. L. Bezemer, Hattem
Drs. F.J. Bijzet, Emmen
J.H. Bollemaat, Dalfsen
H. Boomstra, Den Helder, tekeningen/cartoons
A.C. Breen, Kealy, WA
Drs. E. Brink, Waddinxveen
Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)
Drs. L.W. de Graaff, Heerde
Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen, Kampen
Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen
Ds. R.Th. Pos, Steenwijk
Ds. A. van der Sloot, Steenwijk
Dr. R.T. te Velde, Wezep
Dr. H. Veldman, Zuidhorn
Dr. H.T. Wendt, Urk
Ds. J. Wesseling, Arnhem

Basisontwerp: Studio TinekeWerkt
Vormgeving, prepress, fotografie: Studio Bert Gort, Grijpskerk
Druk: Damen Drukkers, Werkendam
Gesproken versie: Nader Bekeken is ook op Daisy-cd en Webbox verkrijgbaar.
Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden en Slechtzienden,
tel. 0341-56 54 77, **e-mail** klantenservice@cbb.nl.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruik-maken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

Adreswijzigingen en/of opzeggingen
INTERNET:
- www.woordenwereld.nl
- woordenwereld@spabonneeservice.nl
- naderbekeken@spabonneeservice.nl

POSTADRES:
- Woord en Wereldabonneeservice, Postbus 105, 2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:
- 088 - 110 20 42
- 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:
Na het eerste jaar is de opzegtermijn 1 maand.

Bezorgklachten:
www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnements-voorwaarden op www.woordenwereld.nl

Tarieven Nader Bekeken 2025:
Regulier abonnement € 56,00
Abonnement buitenland Europa € 106,50
Abonnement buitenland overig € 118,50
Studentenabonnement € 33,00
PDF-abonnement € 33,00
PDF-abonnement buitenland Europa € 45,35
PDF-abonnement buitenland overig € 57,50
Cadeau-abonnement (een jaar) € 28,00
Los nummer (excl. verzendkosten) € 6,00

Deze tarieven gelden bij automatische incasso. Afschrijving geschiedt in januari (of in de maand waarin het abonnement het afgelopen jaar is ingegaan). Voor betaling per acceptgirokaart of met een eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,00.

Bankrekeningnummer:
NL 75 INGB 0007 2255 58
Bic-code: INGBNL2A
Deze tarieven gelden bij machtiging (automatische incasso).
Voor betaling per acceptgirokaart of per eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,--

Bankrekeningnummer voor giften:
NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:
- de **laatste nummers** van Nader Bekeken bekijken;
- het **artikel van de maand** uit de laatste nummers downloaden;
- **nummers** die **langer dan een jaar geleden** verschenen zijn downloaden;
- informatie over de **cahiers** van Woord en Wereld vinden;.
- met de zoekfunctie allerlei **onderwerpen** vinden waarover iets geschreven is.

Joodsch kind

Zij wacht hem elken avond aan den trein
Het meisje met d'on-arisch zwarte haren,
Met oogen, die verstrakken in een staren
Of vader gauw de tunnel door zal zijn.

Forensen schuif'len langs de binnendeur
En schieten van de trap in daag'lijksch jachten,
Het donk're kind kan enkel staan en wachten
Vlak bij het hokje van den conducteur.

Dan zwaait een mannenarm een verren groet,
Op 't klein gezicht bloeit plotseling herkennen,
Ze moet op slag hard naar haar vader rennen,
Hij bukt zich laag en zoent haar smallen toet.

Nu gaan zij samen door den laten dag,
De man gebogen en van zorg gebeten,
Het ratelstemmetje wil erg graag weten
Waarom ze nog niet naar het zwembad mag ....

O Heer, ik heb vandaag één bede maar:
Elk Joodsch gezin wordt haast vaneengereten,
Laat de Gestapo deze twee vergeten,
Laat die in Jezus' naam toch bij elkaar.

HENK FEDDER (1890 - 1979)
UIT: *GEUZENLIEDBOEK 1940 - 1945*

Hoewel hij veel meer waardevolle oorlogsverzen geschreven heeft, komt Henk Fedder in literaire handboeken alleen maar voor om dit ene, prachtige gedicht. Hij woonde tussen 1933 en 1962 als forens in Bussum. Bij het schrijven van dit gedicht had hij dus waarschijnlijk station Naarden-Bussum in gedachten.

Het meisje met haar on-Germaanse uiterlijk staat in de drukte van de gehaaste forenzen stil op haar vader te wachten en als ze die ziet, rent ze naar hem toe. Ze kwebbelt in gelukzalige onwetendheid (waarom mag ze niet naar het zwembad?) tegen haar vader, die kapot van zorg gebogen naast haar loopt.

Die *tegenstelling*! Als je weet wat die vader weet, de realiteit van zijn zorg herkent – wat moet je dan doen?

De dichter kan niet anders dan naar God een bede opzenden om het behoud van dit joodse tweetal – in de naam van *Jezus* …